

Article History

Received / Geliş
16.11.2017

Accepted / Kabul
04.12.2017

Available Online / Yayınlanma
15.12.2017

APPLICATIONS OF PROSODY IN FUZÛLÎ'S GHAZELS: THE COMPARISON OF FUZÛLÎ'S USAGE OF IMALES TO BÂKÎ

FUZÛLÎ'NİN GAZELLERİNDE ARUZ UYGULAMALARI: FUZÛLÎ'NİN
İMALE KULLANIMININ BÂKÎ'YLE MUKAYESESİ¹

Hasan KAPLAN²

Abstract

Imale, as a term of aruz, is reading short vowel in a word as long vowel and evaluating it in "takti" (measure a sequence written in metric scale, separate according to patterns and read in accordance with measure) in that way. In other words, it is to substitute a closed syllable with an open syllable. Imale is one of the most common aruz applications in Divan literature. It is seen as a fault by researchers; it is emphasized that it is made because of meter and that it disrupts the harmony. However, it is observed that it is used by poets within the context of meaning-harmony integrity, and that it is accompanied by emphasis and intonation. Through imale, the poets intend to make an element more visible to emphasize a concept, to reinforce and exaggerate the meaning and to accompany emotions. In this study, it is examined how and why Fuzuli used imale on words and suffixes in ghazel section of his Turkish Divan. In order to determine its usage by Fuzuli, detailed tables were prepared. Similarities and differences between Fuzuli and Baki in terms of usage of imale were shown with the help of these tables. In order to determine the characteristics and tendencies of the poet himself in particular and divan poets in general with regard to imale, the usage of imale by these two great poets, who lived in the same century, were compared. While presenting Fuzuli's usage of imale, his taste and preferences on that subject, it was also attempted to evaluate imale as a literary practice from different points of view. With reference to the perceptions of imale by Fuzuli and Baki, it was examined how the aruz applications, and some usages based on these applications should be evaluated and whether these applications have some relationship with meaning and harmony.

Key words: Fuzuli, Baki, aruz meter, imale, harmony.

Özet

Bir aruz terimi olarak imale, bir kelimedeki kısa ünlüyü, uzun ünlü şeklinde okumak ve taktide o şekilde değerlendirmektir. Başka bir ifadeyle açık heceyi, kapalı hece yerine koymaktır. Divanlarda en fazla görülen aruz uygulamalarının başında imale gelir. Araştırmacılar tarafından imale bir kusur olarak görülmüş, vezin gereği yapıldığı vurgulanmış ve ahengi bozduğu söylenmiştir. Ancak şairlerin elinde imalenin anlam-ahenk bütünlüğü içinde kullanıldığı, vurgu ve tonlamaya eşlik ettiği görülmektedir. Şairler, imaleyle bir unsuru belirgin kılmak, bir kavramı vurgulamak, anlamı pekiştirmek ve abartmak, duygulara eşlik etmek istemişlerdir. Bu çalışmada Fuzûlî'nin, Türkçe Divanı'nın gazeller bölümünde imaleyi, kelime ve eklerde nasıl ve niçin kullandığı incelenmiştir. Fuzûlî'nin imale konusundaki tasarruflarını tespit edebilmek için ayrıntılı tablolar hazırlanmış, bu tablolar eşliğinde Fuzûlî'nin, Bâkî ile imale kullanımı noktasında birleştiği ve ondan ayrıştığı yönler gösterilmiştir. Özelde şairin kendisinin, genelde divan şairlerinin imale konusunda gösterdikleri hususiyetleri ve imale temayüllerini tespit edebilmek amacıyla aynı yüzyılda yaşamış bu iki büyük şairin imale kullanımları karşılaştırılmıştır. Fuzûlî'nin imale konusundaki tasarrufları ve zevki ortaya koyulurken bir uygulama olarak imale de farklı yönlerden ele alınmıştır. Her iki şairin imale algısından hareketle aruz uygulamalarının ve bu uygulamalara dayalı bazı tasarrufların nasıl görülmesi gerektiği, bu uygulamaların anlam ve ahenkle münasebetinin olup olmadığı Fuzûlî ve Bâkî'den hareketle sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Bâkî, aruz vezni, imale, ahenk.

¹ Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde RESSCONGRESS tarafından düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan "Fuzûlî'nin Gazellerinde Aruz Uygulamaları: Fuzûlî'nin İmale Kullanımının Bâkî'yle Mukayesesi" adlı sözlü bildirin genişletilmiş hâlidir.

² Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

GİRİŞ

Divan edebiyatının en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen Fuzûlî üzerine, bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğu, şairin eserlerinin muhtevasına başka bir deyişle şairin duygu ve düşünce dünyasına yöneliktir. Şairin hayatıyla ilgili belirsizliklerin giderilmesi, Türk edebiyatları üzerindeki etkilerinin ortaya koyulması, eserlerinin yayımlanması; farklı eserlerinde görülen motiflerin, mazmunların, konuların, farklı başlıktaki muhtevî unsurların incelenmesi temel amaç olmuştur. Hatta şairin şiirlerinde muhtevayı dair en küçük unsurlar bile (âh, gözyaşı, ney, belâ...) ayrıntılarıyla incelenmiş, şairin şiirlerinden hareketle felsefi düşüncesi, tasavvuf anlayışı, hikmete ve insana bakışı ayrıca eserlerindeki söz varlığı ve dili, şiirlerindeki edebî türler gibi yönler üzerine de farklı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu büyük şairin üslubuna yönelik çalışmalar maalesef istenen düzeyde değildir³. Bu sebeple onun üslubu farklı yönlerden incelenmelidir. Fuzûlî'yi lirizm, aşk, ıstırap ve tasavvuftan ibaret gören anlayış, üsluba dair tespitlerle zenginleştirilip geliştirilmelidir.

Fuzûlî'nin üslubunun ana yönlerinden birini de şairin aruz veznini kullanımı oluşturmaktadır⁴. Aruz uygulamaları olarak nitelendirdiğimiz bu uygulamalara Fuzûlî'nin nasıl ve ne oranda yer verdiği önemlidir⁵. Şiirlerini gerek anlam gerekse yapı bakımından dikkatlice kuran şairin, her bir aruz uygulamasına nasıl yer verdiği onun üslubunun bir yönünü aydınlatacaktır. Şairin aruz üslubunda şahsiyetini tespit edebilmek ve gelenekten ayrılan yönlerini ortaya koyabilmek için mukayeseli bir inceleme önem arz etmektedir. Bu sebeple şair, şiirlerinde yer verdiği aruz uygulamaları bakımından en az kendisi kadar büyük bir isim olan Bâkî'yle mukayese edilmiştir⁶. Kaynaklarda müşterek bir bakışla Bâkî'nin üslubuna dair şairin

³ Bu konuda Cem Dilçin'in Fuzûlî'nin üslubuna dair çalışmalarından bahsetmek gerekir. Dilçin, Fuzûlî'nin şiirlerini stilistik açıdan incelemiş, onun üslubunun farklı yönlerini (söz tekrarları, ikilemeler, öncelemeler, paralelizm...) yansıtan bazı yazılar kaleme almıştır. Bu yazılarını daha sonra kitaplaştırmıştır. Bu konuda bk. Cem Dilçin, *Fuzûlî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2010.

⁴ Şairin üslubunun bu yönüne dair iki çalışma yapılmıştır: Bunlardan ilki, Ekrem Câfer'in Fuzûlî'nin şiirlerinin veznine dair birçok manzum eserini de ihtiva eden geniş çaplı incelemesidir. Ancak bu çalışma daha çok tespit noktasında kalmıştır. Araştırmacı, çalışmasında Fuzûlî'nin yer verdiği bahirlere ve bu bahirlerden tercih ettiği kalıplarla yazdığı şiirlere yer vermiş, az da olsa bazı aruz uygulamalarının kalıplarda nasıl görüldüğüne temas etmiştir. Söz konusu çalışma şairin aruz vezninde hangi kalıpları tercih ettiğine dair mukayese imkânı sunmaktadır. Araştırmacı da çalışmasının sonunda Fuzûlî'nin kullandığı kalıpları Nesimî, Kişverî ve Hatâî ile sayısal veriler eşliğinde kıyaslamıştır. Bu çalışma için bk. Ekrem Câfer, "Fuzûlî Şiirinin Vezni", Akt. Günay Kâzım Çatalkaya, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2012, s. 167-194.

Bu alandaki ikinci çalışma, mukayeseli edebiyat bağlamında Fuzûlî'nin, İran şairlerinden Hâfız-ı Şirâzî'yle aruzu kullanım yönünden karşılaştırıldığı incelemesidir. Bu incelemede, her iki şairin ilk 100 gazelinden hareketle şairlerin imale, zihaf, med, sükûnlama, hece düşürme, şeddeleme, tahfif, tahrik gibi aruz uygulamalarına nasıl yer verdikleri örneklerden ve bazı sayısal verilerden hareketle karşılaştırılmıştır. Çalışma, Fuzûlî'nin aruz veznini kullanımı konusunda bazı genel fikirler vermektedir. Bu çalışma için bk. Adnan Karaismailoğlu, "Aruzun Kullanma Yönünden Hâfız-Fuzûlî Karşılaştırılması", *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2001, s. 126-138.

⁵ Maalesef uzun yıllar imale, med gibi aruz uygulamaları, divan şairlerinin aruzu Türkçeye uygulamak için şiirlerinde yer verdikleri zorunlu ve ahenksiz uygulamalar olarak görülmüştür. Bu sebeple divan şairlerinin aruz veznini kullanımı konusundaki tasarrufları ve geleneğin zamanla oluşturduğu müşterek zevkin yansımaları fark edilememiştir. Aruz vezni, Arap ve Fars edebiyatlarını taklidin gereği olarak görülmüş, zamanla oluşan Türk aruzu ve bu aruzun esasları tespit edilememiştir. Bu çalışma biraz da bu hususlara dikkat çekebilmek için yapılmaktadır.

⁶ Fuzûlî ve Bâkî üzerine bir doktora tezi hazırlanmıştır. Söz konusu tezde Fuzûlî (*Türkçe Divanı*'ndan hareketle) nazım şekilleri, aruz vezni, kafiye-redif, muhteva ve kelime türleri bakımından (tablolar eşliğinde) Bâkî'yle mukayese edilmiştir. Tezin bir bölümünü de her iki şairin aruz veznini kullanımı oluşturmaktadır. Bu bölümde şairler, kullandıkları bahirler, kalıplar ve bunların nazım şekillerine göre dağılımı bakımından incelenmiş, her iki şairin aruz uygulamalarına (imale, med, zihaf, ulama) sıkça müracaat ettiği söyleniler bu uygulamalara dair az sayıda örnek verilmiştir. Lakin bu örneklerden hareketle her iki şair arasında aruz uygulamalarına dair benzerliklerin ve farklılıkların neler olduğunu tespit, Fuzûlî'nin üslubunda aruzun

şiiirlerindeki şekil mükemmelliğinin ve teknik kusursuzluğın, şairin aruz başarısının vurgulandığı görülmektedir⁷. Böylece Fuzûlî'nin aruz uygulamaları ve bu uygulamalar etrafındaki bazı tasarrufları, Bâkî'yle yapılacak bir mukayese sayesinde daha iyi anlaşılacaktır⁸. Bir dizi olarak düşünülen bu incelemelerin ilkinde de imale ile başlanmıştır⁹.

İmale Nedir?

İmale, “çekme, uzatma, bir tarafa eğme” demektir (İpekten 1994: 130). Aruz terimi olarak bir kelimedeki ünlüyü uzun ünlü şeklinde okumak ve taktide o şekilde değerlendirmektir. Kısacası, açık heceyi kapalı hece yerine koymaktır (Saraç 2010: 210). Divanlarda en fazla görülen aruz uygulamalarının başında imale gelir. Fuzûlî de divanının gazeller bölümünde aruz uygulamalarından en fazla, imaleye yer vermiştir. İmalelerin Fuzûlî ve Bâkî'de çoktan aza göre dağılımı şöyledir:

yerini tayin zordur. Söz konusu doktora tezi için Bk. Songül (Aydın) Yağcıoğlu, *Fuzûlî ve Bâkî Divanlarının Karşılaştırılması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

⁷ Bu konuda fikir beyan eden birçok araştırmacı, A. Sırrı Levend ve Tahir Olgun'un tespitlerini tekrarlamıştır. Araştırmacıların Bâkî'nin aruz veznini kullanımına dair düşünceleri şöyledir:

“Bâkî'nin en büyük muvaffakiyeti, lisana kudretle tasarrufu sayesinde, Türkçeyi temiz bir şekilde ifade etmiş olmasıdır. Fîlhakika, Bâkî'ye kadar daima tesadüf edilmekte olan lüzumsuz imaleler, zihaf, şivesizlikler Bâkî'nin eserlerinde görülmez. Bâkî'nin ifadesinde selaset ve ahenk vardır. Türkçe kelimeleri, aruz vezniyle ilk telif eden odur (Levend 1932, s. 153'ten akt. Kaplan 2013: 19). Bâkî'ye kadar gelen eski şairlerimizin eserlerinde pek çok imale ve zihaf vardır. Bereket versin ki Bâkî'nin himmeti imaleleri ve zihafı oldukça azaltmıştır (Olgun 1994: 62). Bâkî'deki şekil mükemmelliği aruz ölçüsüne hâkim olmasından gelir. Bâkî'de birkaç mısradaki görülen zihafardan başka vezin hatası yoktur; bir zorlama hissedilmez (İpekten 2010: 32). Biçime çok önem veren Bâkî, nazım tekniğini kendinden önce yetişen şairlerle kıyas edilemeyecek kadar işlemiş; şiirlerini o zamana kadar görülen imale, zihaf, şivesizlik vb. gibi nazım kusurlarından gücü yettiğince kurtarmaya çalışarak Türkçe sözcüklerin doğal söylenişlerinin ölçü zoruyla bozulmamasına çaba göstermiş; nazım diline yeni bir akıcılık, ahenk ve söyleyiş kazandırmıştır (Kudret 2003: 19). Bâkî söyleyiş tarzında yenilik yapmış, imale ve zihaf denilen dil kusurlarını asgariye indirmiştir. Ahmedî'den Bâkî'ye kadar gelen şairler Türkçeyi aruza uydurmak için yapılan hecelerde uzatma ve kısaltma şeklinde özetlenebilecek olan bu kusurları belli nispette gitgide azaltmışlardır. Bâkî'nin şiirlerinde bunlar okuyanın dil zevkini incitmeyecek dereceye düşmüştür (Çavuşoğlu 2001: 11). Bâkî'nin şiirlerinde şekil bakımından mükemmellik vardır. Şekil bakımından kusursuz, nazım tekniği yönüyle sağlam ve İranlı şairlerin şiirlerine yakın örnekler vermiştir. Aruza son derece hâkim olan bu usta sanatkar, o devir şairlerinin düştüğü nazım kusurlarından kurtulmuştur (Küçük 2002: 25-26). Şiirlerinde kendine has bir üslubu bulunan Bâkî, Türkçenin aruz veznindeki imale ve zihaf kusurlarını asgariye indiren şairi olarak kabul edilir (Şentürk-Kartal 2015: 203).”

⁸ Şairlerin divanları üzerine yapılan tahlili çalışmalarda onların aruz veznini kullanımı yer yer incelenmiştir. Ancak incelemeler daha çok, bahir ve kalıpların tespiti şeklinde sınırlı kalmış; az da olsa imale, med gibi uygulamalara dair örnekler verilmiştir. Yani ayrıntılı bir inceleme yapılmadığı için Türk aruzunun maalesef Arap ve Fars aruzu karşısındaki millî yönü ortaya çıkarılmamış, şairlerimizin aruzu kendilerine mal ederken yer verdikleri uygulamalar (hece düşürme, hece ekleme...) tam olarak tespit edilememiştir. Bu uygulamalar tespit edilemediği için de aruz uygulamaları (imale, med, ulama, zihaf...) çoğunlukla bir kusur olarak görülmüştür. Hatta şairlerin bazı farklı uygulamaları (Arapça ve Farsça kelimelere dahi hece ekleme ve eksiltme, kelimelerin hece ve ses yapısını değiştirme) tespit edilemeyince, araştırmacılar tarafından vezin tespit edilemediğinden “vezin çıkmıyor, vezin hatalı, vezin yok” gibi açıklamalarda bulunulmuştur. Bazen suç müstensihlere atılmış, şairin nazım bilgisinin eksik olduğu dahi söylenmiştir. Bu doğrultuda aruz uygulamaları ve şairlerin tasarrufları doğru yorumlanmadığında şair hakkında yanlış hüküm verilebilmektedir. Şu noktayı özellikle vurgulamak istiyoruz. Aruzun Türk(çe)leşme serüveni ancak şairler üzerine yapılacak ayrıntılı ve karşılaştırılmalı çalışmalar neticesinde izlenebilecektir.

Bu konuda şu iki çalışma aruz üzerine yapılacak incelemelerde araştırmacılara yol gösterecektir: bk. İsmail Hakkı Aksoyak, “Osmanlı Şairlerinin ‘Aruz Tasarrufları’ ve Araştırmacıların Gereksiz Müdahaleleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 Fall 2008*, s. 59-74; Fatih Köksal, “Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2009, s. 63-86.

⁹ Çalışmada her iki şairin yayımlanmış olan Türkçe divanlarının gazeller bölümü (Fuzûlî'nin 306, Bâkî'nin 548 gazeli) esas alınmıştır. Fuzûlî'nin örnek olarak verilen şiirleri şu yayından alınmıştır: İsmail Parlatır, *Fuzûlî Türkçe Divan*, Akçağ Yay., Ankara, 2012. Bâkî'nin örnek olarak verilen şiirleri ise şu yayından alınmıştır: Sabahattin Küçük, *Bâkî Divânı*, TDK Yay., Ankara, 1994.

Çalışmada imale yapılan heceler, koyu; med yapılan heceler ise koyu ve italik gösterilmiştir.

İmale Yapılan Yerler	Fuzûlî		Bâkî	
İzafet Kesresi	1646	% 33,5	2700	% 35,6
Kelimenin İkinci Hecesi	1204	% 24,5	1715	% 22,6
Kelimenin Üçüncü Hecesi	842	% 17,1	1278	% 16,8
Kelimenin Birinci Hecesi	825	% 16,8	1217	% 16
Kelimenin Dördüncü Hecesi	213	% 4,3	357	% 4,7
Atif Vâvı	168	% 3,4	291	% 3,8
Kelimenin Beşinci Hecesi	17	% 0,3	30	% 0,3
Kelimenin Altıncı Hecesi	3	% 0,06		
Toplam	4918		7588	

Tablodan hareketle Fuzûlî'nin imale tercihleri bakımından bazı genel sonuçlara ulaşmak mümkündür: Şair, imaleyi en fazla, Farsça tamlama kesresinde (-1, -i, -y1, -yi) yapmıştır. Tüm imalelerin yaklaşık üçte birinin izafet kesresinde yapılması, şairin imale kullanımında bir başarı olarak kabul edilebilir. Zira öteden beri izafet kesresinde yapılan imaleler bir kusur olarak görülmemiştir. Fuzûlî, tamlama kesresinin yanı sıra atif vâvlarında da (u, ü, vu, vü) -az da olsa- imale yapmıştır. Asıl belirgin olan imaleler, kelime yapılarıdır. İmalelerin eklerde daha çok yapıldığı, kelime kökünde ve ilk hecede yapılmasından uzak durulduğu şeklindeki genel kanaat -en azından bu çalışmadan hareketle- doğru değildir. Ayrıca kelimenin ilk hecesinde yani kökünde imale yapılmayacağını, yapılanların da ahengi bozacağını söylemek de derinlemesine bir incelemeden yoksun, peşin bir hüküm olarak değerlendirilebilir. Burada kesin olarak söylenecek şey, şairlerin kelimelerin herhangi bir hecesinde imale yapabildiğidir. Kelimeler uzadıkça imalelerde bir düşüş görülmektedir. Bunda kelimelerin çoğunlukla iki-üç heceli olması belirleyici olsa da oranlar, Fuzûlî'nin daha çok ikinci hecede imale yapma temayülünde olduğunu göstermekte, bir ve üçüncü hecelerde ise nerdeyse aynı sayıda imale yaptığını ortaya koymaktadır.

Tablodan hareketle her iki şairin imale kullanımını kıyaslandığında bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür: Fuzûlî, 306 gazelinde (2140 beyitte) toplam 4918 defa imale yapmıştır. Fuzûlî'de her beyte ortalama 2,3 imale düşmektedir. Bâkî ise 548 gazelinde (3181 beyitte) toplam 7588 defa imale yapmıştır. Bâkî'de her beyte ortalama 2,4 imale düşmektedir. Her iki şairin ortalamaları birbirine oldukça yakın olup imaleleri çoktan aza doğru kullanımı da paraleldir. Her iki şair de imaleyi en fazla, izafet kesresinde yapmıştır. İzafet kesrelerinde yapılan imalelerde her iki şair arasında sadece % 2,1'lik bir fark vardır. Her iki şair de kelimelerde imale yaptıklarında çoğunlukla ikinci hecede imale yapmıştır. Burada da şairler arasında sadece % 1,9'luk fark vardır. Şairlerin imale oranları bazen aynı bazense oldukça yakındır. Örneğin her iki şair de kelimenin beşinci hecesinde aynı oranda (% 0,3) imale yapmıştır. Her iki şair arasında kelimenin üçüncü hecesinde yapılan imalelerde % 0,3; dördüncü hecesinde yapılan imalelerde % 0,4; atif vâvında yapılan imalelerde % 0,3 gibi oldukça düşük bir farklılık vardır. Fuzûlî, kelime yapıları Bâkî'den % 3 daha fazla imale yapmışken Bâkî, kelime yerine izafet kesresi ve atif vâvında Fuzûlî'den % 2,4 daha fazla imaleye yer vermiştir. Bu oranlardan hareketle her iki şairin imale kullanımında anlamlı bir farklılıktan ziyade benzerliğin daha belirgin olduğu söylenebilir. Her iki şairde imalelerin beyit sayısına göre dağılımı şu şekildedir:

İmale Sayısı	Fuzûlî		Bâkî	
İki İmale	543	% 25,4	793	% 24,8
Bir İmale	500	% 23,4	669	% 21
Üç İmale	432	% 20,2	610	% 19,1
Dört İmale	248	% 11,6	359	% 11,3
Beş İmale	119	% 5,6	222	% 7
Altı İmale	59	% 2,8	100	% 3,1
Yedi İmale	9	% 0,4	25	% 0,8
Sekiz İmale	5	% 0,2	21	% 0,7

Dokuz İmale	-		2	% 0,06
Sıfır İmale	225	% 10,5	380	% 11,9

Fuzûlî, her beyitte imaleye yer vermemiştir. Şair, 225 beyitte (% 10,5) imale hiç yapmamıştır. İmale yaptığı beyitlerde ise en fazla sekiz imale yapmıştır. Şairin gazellerinde yalnız 5 beyitte imale sayısı sekizdir. Fuzûlî'nin beyitlere göre imale dağılımı incelendiği zaman 543 beyitte iki imale yaparak en fazla bu sayıda imaleye yer verdiği görülmektedir. Genel olarak üç ve altında imale % 69 oranında yapılmıştır. Divan şiirinin ilk zamanlarında görülen ve nerdeyse kalıbı hatta vezni bulmayı zorlaştıran imaleler gittikçe azalmış, Fuzûlî gibi bir şairde ortalama 2,3'e kadar düşmüştür. Çok fazla sayıda imaleye yer vermek, imale hususi bir amaçla yapılmadığı sürece fazla sayıda kelimenin ses ve vurgu yapısında değişiklik meydana getireceği için bir ahenksizliğe sebep olabilir. Fuzûlî'de bu şekildeki imaleler sadece 73 beyitte (% 3,4) görüldüğü için, şairin imale tercihlerinde çok fazla ahenksizlik olmadığını söylemek mümkündür.

Tablodan hareketle yapılacak bir kıyaslamada imalelerin sayı bakımından dağılımında her iki şair arasında belirgin bir paralellik olduğu görülmektedir. İmalelerin beyit sayısına göre dağılımının çoktan aza doğru sıralaması aynı olup yüzdeler dağılımlar da birbirine oldukça yakındır. Her iki şair de beyitlerde en fazla iki imaleye yer vermiştir. Bu kullanımda şairler arasındaki fark yalnız % 0,6'dır. Daha sonra ise şairlerin bir imaleye yer verdikleri görülmektedir. Fuzûlî, beyitlerinin % 23,4'ünde, Bâkî ise % 21'inde bir imaleye yer vermiştir. İmalelerin beyit sayılarına göre dağılımında en belirgin fark (% 2,4) buradadır. Diğer oranlara bakıldığında ise farkın bazı kullanımlarda oldukça az olduğu görülmektedir. Örneğin üç imalede % 1,1; dört imalede % 0,3; beş imalede % 1,4; altı imalede % 0,3'tür. Üç ve dört imalede Bâkî lehine, beş ve altı imalede ise Fuzûlî lehine bir oran görülmektedir. Beyitlere göre üç ve altında yapılan imalede Bâkî lehine % 4,1'lik bir fark vardır. Fuzûlî, 225 beyitte (% 10,5), Bâkî ise 380 beyitte (% 11,9) hiç imale yapmamıştır. Fuzûlî, imale yaptığı beyitlerde en fazla, sekiz imale yapmıştır. Şairin gazellerinde 5 beyitte imale sayısı sekizdir. Bâkî ise 2 beyitte dokuz, 21 beyitte sekiz imale yapmıştır. Bu tablodan çıkarılacak en genel sonuç ise iki şair arasında anlamlı ve belirgin bir farklılıktan ziyade benzerliğin olduğudur.

Şairler, imaleleri tercih ederken farklı hassasiyetleri dikkate almışlardır. İmalelerin bazı kullanımlarda bir kusur olması, bazense bir ahenk taşıması imaleyi çok boyutlu bir incelemeye tabi tutmayı gerektirmektedir. Bu gereklilikten hareketle imaleler, gösterdiği özelliklere göre farklı alt başlıklarda incelenmelidir. Fuzûlî'nin imale kullanımının ve imaleleri nasıl değerlendirdiğinin ortaya konulması, şairin imale zevkini belirlememize, bunun aruzu başarılı bir şekilde kullandığı vurgulanan Bâkî'yle mukayesesi ise şairin bilinçli tercihlerini daha net görmemize katkı sağlayacaktır.

Farsça Tamlama Kesresinde ve Atıf Vâvında Yapılan İmaleler

Fuzûlî, gazellerinde en fazla bu tür imalelere yer vermiştir. Fuzûlî'nin yaptığı 4918 imalenin 1646'sı (% 33,5'i) Farsça tamlama kesresinde, 168'i (% 3,4'ü) atıf vâvındadır. Bu tür imaleler, araştırmacılar tarafından belirgin bir kusur olarak değerlendirilmemiştir. A. Sırrı Levend (2015: 637), terkiplerdeki izafet veya vasıf kesrelerinin divan şairleri tarafından "avâz-ı evzân" kaydıyla mübah sayıldığını söyler. Açık heceyi kapalı hece hâline getirmek çoğu defa bir kusurdur, bu kusurun en aza indirildiği imaleler ise tamlama kesrelerinde yapılanlardır (Saraç 2010: 211). Gerektirdiği durumlarda Farsça tamlama kesresi aruzda uzun hece hâlinde okunabilir (İlaydın 1997: 73). Bu tarz imaleler divan şairleri tarafından çokça yapılmış ve normal kabul edilmiştir (Karaismailoğlu 2001: 128; Okay 2007: 460). Bu tür imaleler, bir kusur olmadığı gibi bir ahenk de bildirmez. Zira Farsça tamlama kesrelerinde yapılan imalelerin anlamı pekiştirici ve vurgulayıcı bir işlevi yoktur. Çünkü bu -i'ler Türkçe

cümleler içerisinde, cümle ögeleri arasında doğrudan bir anlam ilişkisi kurmazlar. Bu nedenle, bu -i'lerde yapılan imaleler sadece aruzda vezni düzeltmek içindir (Dilçin 2010: 38). Farsça atıf vâvlarında yapılan imaleler de tıpkı Farsça tamlama kesrelerinde yapılan imaleler gibi bir kusur sayılmazlar; anlamı belirten, vurgulayan ve pekiştiren bir ahenk bildirmezler. Fuzûlî, gazellerinde % 37 oranında bu türden imaleler yapmıştır. Şair, 288 beyitte (% 13,5) sadece izafet kesresinde, 20 beyitte (% 0,9) ise sadece atıf vâvında imale yapmıştır. 25 beyitte (% 1,1) ise yalnız her iki türden imaleye yer vermiştir. Bâkî ise 456 beyitte (% 14,3) sadece izafet kesresinde, 26 beyitte (% 0,8) ise atıf vâvında imale yapmıştır. Bâkî 54 beyitte (% 1,7) yalnız her iki türden imaleye yer vermiştir. Fuzûlî'nin beyitlerinin % 15,4'ünde, Bâkî'nin % 16,8'inde sadece izafet kesresi ve(ya) atıf vâvında imale yaptığı görülmektedir. Her iki şair arasında sadece % 1,4 Bâkî'nin lehine bir fark vardır. Fuzûlî'nin sadece bu tür imalelere yer verdiği bazı beyitler şunlardır:

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Beste-**i** zencîr-**i** şevkundur nesîm-**i** ter-mizâc
Teşne-**i** câm-**ı** visâlündür muhît-**i** **huşk**-leb Fuzûlî G. 30/6

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Gubâr-**ı** secde-**i** râhûn hat-**ı** levh-**i** cebînümdür
Sücûd-**ı** dergehûn sermâye-**i** dünyâ vü dinümdür Fuzûlî G. 79/1

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Eylemez meyl-**i** behîşt üftâde-**i** hâk-**i** derûn
Sâkin-**i** künc-**i** gamun seyr-**i** gülistân istemez Fuzûlî G. 124/4

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Fuzûlî kıldı feryâd **ü** figânûm tîre gerdûmı
Henûz ol **mâh** sormaz kim ne feryâd **ü** figândur bu Fuzûlî G. 240/7

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Şâh-**ı** mülk-**i** mihnetem hayl **ü** sipâhûm derd ü gam
Hayl-**i** bî-hadd **ü** sipâh-**ı** bî-şümârûmdan sakın Fuzûlî G. 236/6

Türkçe Olmayan Kelimelerde Yapılan İmaleler

Türkçe kelimelerde kısa bir heceyi uzun hece okumak olarak tanımlanan imale yalnız Türkçe kelimelerde yapılmamıştır. Fuzûlî, -az da olsa- Türkçe olmayan kelimelerde de imale yapmıştır. Bu tür imaleler, diğer imale türleri kadar yaygın değildir. Şair, 4918 imaleden yalnız 64'ünde (% 1,3'ünde) bu tür imaleye yer vermiştir. Bu tür imalelerde görülen en belirgin hususiyet, ikilemelerin son hecesinde daha çok yapılmasıdır. Fuzûlî'nin imale yaptığı Türkçe olmayan kelimelerin % 48'i ikileme şeklinde kurulmuş ve imale de ikilemenin ikinci kelimesinin ikinci hecesinde yapılmıştır. Fuzûlî, 32 farklı kelimedede imale yapmıştır. Türkçe kelimelerin herhangi bir hecesinde imale yapan şair, Arapça-Farsça kelimelerin yalnızca son hecesinde imale yapmıştır. Bu kelimelerin çoğunluğunun ortak özelliği, sonunun kısa ünlü ile bitmesidir. Fuzûlî, Farsça ve sonu "hâ-yı resmiye" ile biten kelimelerde imaleye daha çok yer vermiştir¹⁰. Bazı kelimelerde ise diğerlerine göre daha çok imale yapmıştır: lahza lahza (8), katre katre (8), zerre zerre (6)...

¹⁰ "Hâ" harfi normalde sessiz bir harf olmasına rağmen imlada kelime sonunda "a, e" sesini karşılamak amacıyla sesli bir harf gibi de kullanılmıştır.

Fuzûlî, Türkçe olmayan 32 farklı kelimedede 64 imale yapmıştır. Fuzûlî'nin yabancı kelimelerde yaptığı imaleler, tüm imalelerin % 1,3'ünü oluşturmaktadır. Bâkî ise 48 farklı kelimedede 106 imale yapmıştır. Bâkî'nin yabancı kelimelerde yaptığı imaleler ise tüm imalelerin % 1,4'ünü oluşturmaktadır. Her iki şairin imale yaptığı yabancı kelimelerden bazıları (benefşe, çâre, dâne, dide, egerçi, gonca, katre, ki, köhne, piyâle, tâze) ortaktır. İmale yapılan kelimelerdeki ortaklığa rağmen her iki şair arasında belirgin bir fark vardır. Bâkî'de yabancı kelimelerde yapılan imalelerin yalnızca % 13,2'si ikilemelerde, ikilemeyi oluşturan ikinci kelimenin ikinci hecesindedir. Bu oran Fuzûlî'de % 48'dir. Yani Fuzûlî, imale yaptığı yabancı kelimeleri çoğunlukla ikileme içinde kullandığında uzun okuma temayülündedir ve bunu da bazen ahenk kaygısıyla yapmıştır. Aşağıda her iki şairin imale yaptığı yabancı kelimeleri ve imalelerin yapıma sıklığını gösteren bir tablo yer almaktadır:

Kelimeler	Fuzûlî	İmale Sayısı	Bâkî	İmale Sayısı
'alâka			✓	1
âvâre	✓	1		
âyine	✓	1		
ba'de			✓	1
bâde			✓	2
bahâne			✓	1
benefşe	✓	2	✓	3
cür'a cür'a	✓	1		
çâre	✓	2	✓	1
dâire	✓	1		
dâne dâne	✓	1	✓	2
dide	✓	1	✓	1
efendi			✓	10
egerçi	✓	3	✓	7
eşi'a			✓	1
fâhte			✓	1
gerçi			✓	5
gonca	✓	1	✓	7
gulgule			✓	1
gussa			✓	2
güşâde			✓	1
halka halka			✓	5
hâme			✓	1
hamide	✓	2		
haste			✓	1
hele			✓	8
hemîşe	✓	2		
herze herze	✓	1		
husrevâne			✓	1
kâfile			✓	1
kâse			✓	1
kâse kâse			✓	2
katre katre	✓	8	✓	3
kemânçe			✓	1
kerre			✓	1
kible			✓	1
kırmızı			✓	3
ki	✓	2	✓	1
köhne	✓	1	✓	1
lahza lahza	✓	8		
lâle			✓	1
medrese	✓	2		
meygede			✓	3
mey-hâne	✓	1		
mug-beçe	✓	1		
müjde	✓	1		
mürde	✓	1		

nâle			✓	1
nazîre			✓	1
nişâne			✓	1
nümüne			✓	1
pâre			✓	1
pâre pâre	✓	4		
pejmürde	✓	1		
perde	✓	1		
pervâne	✓	1		
peyveste			✓	1
piyâle	✓	1	✓	3
rihte			✓	1
sâde	✓	1		
sidre			✓	1
sine			✓	1
şerâre	✓	1		
şikeste			✓	3
şişe			✓	1
tâze			✓	2
tâze tâze	✓	2	✓	2
tefrika	✓	1		
zamâne			✓	3
zerre	✓	1		
zerre zerre	✓	6		
TOPLAM		64		106

Fuzûlî'nin yabancı kelimelerde, çoğunlukla da ikilemelerde yaptığı imalelere dair bazı örnekler şunlardır:

(. . . _ _ / . . . _ _ / . . . _ _ / . . . _)
Lahza lahza lebün **anup** idicek efgânlar
Katre kat**re** saçılır dîdelerümden kanlar Fuzûlî G. 88/1

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Lahza lahza gönlüm **ev**inden şererlerdür çıkan
Katre kat**re** göz töken sanman sirişküm **kanı**dur Fuzûlî G. 94/3

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Lahza lahza **hûb**lar gördüm ki kan içmekdedür
Pâre pâ**re** eyledüm men hem dil-**i** süzânımı Fuzûlî G. 288/2

(. . . _ _ / . . . _ _ / . . . _ _ / . . . _)
Cür'a cür'**a** mey içüp zib-i cemâl arturdun
Zerre zer**re** gözümün nûrını efzûn itdün Fuzûlî G. 162/6

(. . . _ _ / . . . _ _ / . . . _ _ / . . . _)
Götür ey **nefs** hevâ **vü** hevesün 'âlemden
Herze her**ze** taleb-**i** rifat ü câh itme dahı Fuzûlî G. 270/6

Türkçe Kelimelerde Yapılan İmaleler

Fuzûlî, yabancı kelimelerden ziyade Türkçe kelimelerde imale yapmıştır. Bunların bir kısmı vezin zaruretiyle yapılmış ahenksiz uygulamalar iken, bir kısmı ahenge katkı yapan, anlamı vurgulayan ve pekiştiren kullanımlardır. Fuzûlî ve Bâkî'nin imale yaptığı Türkçe kelimeler şunlardır:

Tablo 4. İmale Yapılan Türkçe Kelimeler ve Sıklığı

Kelimeler	Fuzûlî				Bâkî			
	1. Hece	2. Hece	3. Hece	Toplam	1. Hece	2. Hece	3. Hece	Toplam
a (anı)	27			27	49			49
acı	1			1	2	1		3
acı-					1			1
acı-	1			1				
aç-	6			6				
açık					2			2
açıklık					1			1
açıl-	16			16	16			16
ad	8			8	10			10
ağu	1			1				
ağ	1			1				
ağa		2		2				
ağır	1			1				
ağırla-	1			1				
ağırlan-					1			1
ağız					1			1
ağla-		1		1		5		5
ağlat-						1		1
ahşam						2		2
ak-	2			2	1			1
akarsu					3			3
akıt-	1			1	4			4
al-	5			5	7			7
alıcı			1	1			1	1
alın-					1			1
altun						1		1
an-	1			1	1			1
ana					2	1		3
ara	4	6		10	3	7		10
ara-		1		1	1	1		2
arka						1		1
as-	1			1				
asıl-	2			2				
aşın-					1			1
aşur-	3			3				
at					4			4
ata	1			1				
atıl-					2	1		3
avuç					1			1
ay	11			11	2			2
ayak		22		22	24	19		43
ayakdaş							1	1
ayıklık					1			1
ayıl-					1			1
ayır-	1			1	1			1
ayru		1		1				
az-	1			1				
bağ	1			1	1			1
bağla-						1		1
bağlı						1		1
bağrulu			1	1			1	1
bak-	1			1	1			1
bakış						1		1
bas-	2			2				
baş	55			55	50			50
bayram						1		1
bel					2			2
ben					18			18
beneklü							1	1

bil-				2			2
bir				5			5
bitür-				1			1
boğaz					1		1
boyan-		1	1				
böyle		2	2		1		1
bu	60		60	70			70
bura					1		1
bucak		1	1				
budak					1		1
bul-	1		1				
bulun-	2		2				
çal-				1			1
çalın-				1			1
dad				1			1
dağ	2		2				
dağıl-	1		1				
dağıt-	4		4				
dahı		10	10	18	20		38
denlü					7		7
di-	11		11	23			23
dinle-					1		1
dolan-	2		2				
dolaş-		1	1				
dolu	1	2	3				
döğ-				1			1
dök-				1			1
dökil-				2			2
dön-	7		7	13			13
dudak					2		2
dur-				1			1
dut-	5		5				
dürlü					1		1
düş-				1			1
edin-				1			1
eğil-		1	1				
em	1		1				
eri-					1		1
eşik		1	1	7	13		20
ev	1		1				
eyle-		2	2		7		7
gibi	6	29	35	83	99		182
gıce	12	2	14	15	11		26
girü					5		5
gök	1		1	1			1
gör-	1		1	5			5
görin-				6	10		16
göriş-				1			1
göre		1	1		1		1
göz				5			5
gözgü		4	4				
gül-				1			1
i-	2		2	12			12
iç-	1		1	1			1
iç				1			1
içre		11	11		16		16
içün	17		17	6			6
iken	3		3	1			1
iki	2	6	8	29	31		60
ile	98	99	197	74	132		206
ilet-				1			1
inan-		1	1				
ince					1		1
ir-				1			1

iriş-				5	2		7	
ise	8	5		13	11	41	52	
işit-	2			2	6		6	
it-	17			17	18		18	
iz					3		3	
kaç-					1		1	
kal-					4		4	
kaldır-		1		1				
kamu		11		11	1	1	2	
kan	47			47	27		27	
kanlu		1		1		3	3	
kanat						2	2	
kande						1	1	
kanı	2	2		4	1	2	3	
kapu	4	2		6	5	3	8	
kapucu			1	1				
kara	3	11		14	5	7	12	
karala-					1		1	
karangu			1	1				
karanu						2	1	3
karar-		1		1				
karşu		3		3		2	2	
kaş	3			3	13		13	
katı		1		1	3	4	7	
katıl-					1		1	
kaya						2	2	
kendü						1	1	
kesici			1	1				
kılıç		1		1				
kıya						1	1	
kim	5			5				
kişi		2		2	1	5	6	
ko-					4		4	
kol					2		2	
kon-	1			1				
kopar-		4		4				
kucak						1	1	
kul	1			1	1		1	
kulak		2		2		7	7	
kurtar-		2		2				
kuru	1	2		3				
kuşak						1	1	
mı, mi	28			28	36		36	
ne	8			8	8		8	
niçün	2			2	4		4	
n'ola	30			30	3		3	
nice	12	9		21	29	17	46	
nişe	4	1		5				
niteki(m)					6	4	10	
o					4		4	
ocak		1		1				
od	9			9	6		6	
odlu		1		1				
ok	4			4	2		2	
oku-	6			6	1		1	
ol-	31			31	29		29	
orta		4		4		1	1	
otağ		1		1				
otlu		1		1				
otur-	2			2				
oynaş						1	1	
öl-	1			1				
öp-					1		1	
öz	2			2				

özge		8		8		1		1
saçıl-					3			3
sağ					1			1
sakin-					1			1
sal-	2			2	1			1
salın-					1	12		13
salıncak							1	1
san-	2			2	2			2
sarıl-					1			1
say-					1			1
sen					18			18
sırça						2		2
su	38			38	24			24
sula-						1		1
sür-					2			2
şimdi		1		1		6		6
şöyle						1		1
takıl-						2		2
tal-					1			1
tamu					1			1
tanrı		1		1				
tap-	1			1				
tapıl-	1			1				
taş/daş	19			19	7			7
tayan-						1		1
tokın-					4			4
tol-					1			1
tolan-						1		1
tolaş-					1	2		3
tolu					2	8		10
tolun-					1			1
toprak		13		13		2		2
toz	1			1	5			5
tutuş-					1			1
uç					1			1
uçur-	1			1				
ulaş-					1			1
ulu						1		1
um-					1			1
urın-					1			1
uslu						1		1
uyan-						1		1
uyanıklık						1		1
uyar-	1			1		1		1
uyhu						2		2
yuhu	1	3		4				
uyut-					1			1
uzan-	1			1	1			1
uzat-		3		3		1		1
üzre		7		7		17		17
var	10			10	5			5
var-	4			4	9			9
vir-	1			1	1			1
yağ					1			1
yahşı		3		3				
yak-					2			2
yakıl-					2			2
yaka	1	1		2	2	2		4
yakın					1			1
yalın					1			1
yalunuz					3			3
yalvar-						1		1
yaman		1		1				
yan	11			11	13			13

yan-	7			7	27			27
yanak						4		4
yap-	1			1				
yapış-					1			1
yara					12			12
yaraş-					3			3
yarat-					1			1
yarıcı					1			1
yarın	1			1	1			1
yasak						1		1
yaş	28			28	27			27
yaşlu		1		1				
yaşur-	1			1				
yat-					1			1
yatak		1		1		1		1
yavuz					1			1
yay	13			13	1			1
yaz					1			1
yaz-	2			2	3			3
yazı		1		1	1	2		3
yazıl-	2			2	1			1
yazılı					1			1
yazı (ova)		1		1				
yazuk					2			2
yedi		1		1				
yeni		5		5				
yetür-	1			1				
yığıl-		1		1				
yi-	1			1				
yil	2			2				
yine	2	4		6	7	39		46
yir	5			5	8			8
yitür-					1			1
yoğ	1			1				
yol	2			2	17			17
yoldaş		3		3				
yu-	2			2	1			1
yuva		5		5		2		2
yürek					1			1
yüri-		2		2	1	3		4
yüz	5			5	8			8
TOPLAM	800	342	5	1147	1103	636	6	1745

Tabloya bakıldığında Fuzûlî'nin Türkçe kelimelerdeki imale zevki konusunda önemli bilgiler elde etmek mümkündür. Fuzûlî, Türkçe 162 farklı kelimeye toplam 1147 imale yapmıştır. Bâkî ise 224 farklı kelimeye 1745 imale yapmıştır. Şairlerin Türkçe kelimelerdeki imale oranlarının tüm imalelere göre oranı Fuzûlî'de % 23,3; Bâkî'de % 23'tür. Yani her iki şair arasında yalnızca % 0,3'lük bir fark vardır. Bu da iki şair arasında büyük bir benzerliğin olduğunu göstermektedir. Bu benzerliğin sonucu olarak ortak imale yapılan 96 kelime görülmektedir. Fuzûlî, Türkçe kelimelerin birinci hecesinde daha çok imale yapmıştır. Şair, birinci hecede 800 imale (% 69,7); ikinci hecede 342 (% 29,8); üçüncü hecede 5 (% 0,4) imale yapmıştır. Bâkî de Fuzûlî gibi Türkçe kelimelerde en fazla imaleyi birinci hecede yapmıştır. Şair, birinci hecede 1103 (% 63,2); ikinci hecede 636 (% 36,4); üçüncü hecede 6 (% 0,3) imale yapmıştır. Her iki şair arasında bu alanda görülen en belirgin farklılık, Fuzûlî'nin Bâkî'ye oranla birinci hecede diğer hecelere oranla daha fazla imaleye yer vermiş olmasıdır. Bâkî, Fuzûlî'ye oranla kelime kökü yerine gövdede daha fazla imale yapmıştır.

Fuzûlî, Türkçe 162 farklı kelimenin % 43,2'sinde (70 kelime) sadece bir defa imale yapmıştır. Bu da şairin imaleleri belli kelimelerde daha çok yaptığını göstermektedir. Şairin çok fazla imale yaptığı Türkçe kelimeler bulunmaktadır. Fuzûlî, bu kelimelerde

imale yapma temayülündedir. Hatta bu kelimelerin şairin imale zevkini yansıttığını söylemek mümkündür. Fuzûlî'nin en fazla imale yaptığı Türkçe 10 kelimenin sıralaması şu şekildedir: **ile** (197), **bu** (60), **baş** (55), kan (47), su (38), **gibi** (35), ol- (31), n'ola (30), yaş (28), **a** (27). Fuzûlî, bu noktada Bâkî ile kıyaslandığında her iki şairin en fazla imale yaptıkları ilk on kelimedede % 50'lik bir ortaklık görülmektedir. Bu da her iki şairin (daha geniş düşündüğümüzde geleneğin) imale zevkindeki ortaklığı göstermektedir. Bâkî'nin en fazla imale yaptığı 10 kelimenin sıralaması ise şöyledir: **ile** (206), **gibi** (182), **bu** (70), iki (60), ise (52), **baş** (50), **a** (49), nice (46), yine (46), ayak (43). Fuzûlî'de edat ve zamirlerden sonra “kan, yaş, baş, su” gibi isimler ön plana çıkarken, Bâkî'de “iki, baş, ayak” isimleri ön plandadır. Bâkî, Fuzûlî'den farklı olarak isim ve sıfatlardan ziyade “ile, gibi, bu, a, nice, yine” gibi edat, zamir ve zarf türündeki kelimelerde imale yapmıştır.

Her iki şairin aynı veya yakın sayıda fazlaca imale yaptıkları kelimeler vardır. Bu kelimeler, şairler arasındaki ortak bir zevkin yansıması olarak uzun okunmuş olabilir, bu kelimeler uzun ünlülü olarak da değerlendirilebilir¹¹. Örnek olarak her iki şair, “açıl-” fiilinde 16 defa imale yapmıştır. Şiir sayıları birbirinden farklı olsa da şairler arasında oransal bir yakınlığın varlığı fark edilmektedir. Her iki şairin aynı veya birbirine yakın sayıda imale yaptıkları diğer kelimeler şunlardır: ara (10), ne (8), ol- (31/29), yaş (28/27), kara (14/12), it- (17/18), ad (8/10). Şairler arasında bu yakınlığın yanında farklılıklara da rastlanmaktadır. Fuzûlî'nin Bâkî'ye oranla daha fazla sayıda imale yaptığı kelimeler mevcuttur. Bu kelimeler için, Fuzûlî'nin imale zevkinin yansıması demek yanlış olmayacaktır. Örneğin, Fuzûlî “yay” kelimesinde 13 defa imale yaparken, Bâkî yalnız bir defa imale yapmıştır. Bu farklılıkta şairlerin söz konusu kelimeleri kullanma sıklığı da etkilidir. Bâkî, gazellerinde beş defa yer verdiği “toprak” kelimesini iki defa imaleli okurken, Fuzûlî aynı kelimeyi 13 defa imaleli okumuştur. Fuzûlî'nin Bâkî'ye oranla daha fazla sayıda imale yaptığı diğer kelimeler şunlardır: ay (11/2), için (17/6), kamu (11/2), kan (47/27), n'ola (30/3), su (38/24), taş (19/7). Bâkî'nin de Fuzûlî'ye oranla fazla sayıda imale yaptığı Türkçe kelimeler mevcuttur. Bunlar incelendiği zaman Bâkî'nin, Fuzûlî'ye oranla isim veya sıfat türündeki kelimeler yerine edat veya zarf gibi kelimelerde daha fazla imale yaptığı anlaşılmaktadır. Bâkî'nin Fuzûlî'ye oranla daha fazla sayıda imale yaptığı kelimeler şunlardır: a (49/27), ayak (43/22), dahı (38/10), eşik (20/1), gibi (182/33), iki (60/8), ise (52/13), nice (40/21), yan- (27/7), yine (46/6), yol (17/2).

Fuzûlî, bazı Türkçe kelimelerin yalnız bir hecesinde değil her iki hecesinde de yeri gelince imale yapmıştır. Bu kelimelerin -biri dışında (uzan-)- ortak özellikleri aynı hece yapısına ve sayısına sahip olmalarıdır. Fuzûlî'nin her iki hecesinde birden imale yapabildiği kelimeler şunlardır: ara, dolu, gibi, gice, iki, ile, ise, kanı, kapu, kara, kuru, nice, nişe, uzan-, yaka, yine. Bâkî'nin de her iki hecesinde imale yaptığı kelimeler mevcuttur. Hatta bunlar Fuzûlî'ye oranla daha fazladır (Bâkî 28, Fuzûlî 16 kelime). Bâkî'nin her iki hecesinde imale yapabildiği kelimelerin çoğunluğu (% 71,4'ü) aynı hece yapısına ve sayısına sahiptir. Burada Bâkî, Fuzûlî'den farklı olarak “atıl-, görün-, iriş-, ara-, salın-, tolaş-” gibi fiillerin hem ilk hem de ikinci hecesinde imale yapmıştır. Bâkî'nin her iki hecesinde birden imale yapabildiği kelimeler şunlardır: acı, ana, ara, ara-, atıl-, ayak, dahı, eşik, gibi, gice, görün-, iki, ile, iriş-, ise, kamu, kanı, kapu, kara, katı, kişi, nice, nitekim, salın-, tolaş-, tolu, yaka, yazı.

Şairlerin her iki hecesinde imale yapabildikleri kelimelerin yanı sıra aynı anda, aynı beyitte her iki hecesinde birden imale yaptıkları kelimeler de vardır. Fuzûlî, “ise (1), nice (1), ile (23)” kelimelerinde toplam 25 defa bu tarz imale yapmıştır. Bâkî de “ise (3),

¹¹ İmaleler ile asli uzun ünlüler arasında bir ilişki olup olmadığına dair şu çalışmaya bakılabilir: Bernt Brendemoen, “Osmanlı ve Çağatay Şiirinde İmâle ve Asli Uzun Ünlüler”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 435-456.

nice (2), ile (16)” kelimelerinin her iki hecesinde birden aynı anda imale yapmıştır. Ancak Bâkî, bu kelimelere ek olarak “acı (1), ana (1), ara (1), yazı (1), yine (1), salın- (1), ayak (2), dahı (4), gibi (10), iki (11)” kelimelerinin de her iki hecesinde birden aynı anda imale yapmıştır. Bu kullanımda Bâkî'nin kelimelerin ses yapısını çok fazla zorlayarak ahenksizliğe düştüğü örneklerin Fuzûlî'ye oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablodaki Türkçe kelimelerinin bazılarının Talat Tekin tarafından incelenen Ana Türkçedeki uzun ünlülü kök ve gövdeler kelime listesinde yer aldığı görülmektedir¹². Hem Fuzûlî'nin hem de Bâkî'nin imale yaptığı bu kelimelerin araştırmacılar tarafından asli uzun ünlüye sahip olduğunun belirtilmesi, şairler tarafından bu yönüyle de değerlendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir¹³. Her iki şairin imale yaptığı ve Tekin (1995: 171-186) tarafından uzun ünlülü değerlendirilen kelimeler şunlardır: ağ, ağır, ağız, ağu, an-, ara-, aş-, ad, bağ, var, az-, kal-, kan, kaş, say-, dağ, dağıl-, taş, dad, yay, yağ, yan, yara, yaş, yazuk, ol-, kol, toz, yok, yol, yürü-, yuva, kuru, su, yu-, iki, ne, eşik, ver-, de-, ye-, gök, yüz¹⁴. Şairler, burada yer alan “yuva, iki, yara” gibi bazı kelimelerin her iki hecesinde birden imale yapmışlardır. Bazı Türkçe kelimelerde yapılan imaleleri ise uzun ünlü ile açıklamak zordur. Bu kelimelerde imale yapılmasının sebebinin Osmanlı Türkçesinin imlasında arayan araştırmacılar vardır. Bunlardan biri İskender Pala'dır. Pala (2000: 108-110), divan şairlerinin imaleyi göz için de kullanabildiklerini söylemektedir. Pala'ya göre divan şairleri, “hâ, yâ, vâv, elif” harfleri ile yazılan heceleri tıpkı tamlama “-i”leri veya “ve” manasında kullanılan “u, ü” bağlaçları gibi gerektiği zaman uzun hece, gerektiği zaman da kısa hece olarak okumaya meyyaldır. Pala, Türkçe kelimeler Osmanlı elifbası ile yazılırken vokalleri karşılayan imla harflerinin (elif, hâ, yâ, vâv) Türkçenin sessizleri gibi kabul edilebileceğini ve bu vokallerin aruz gereği uzun okunabileceğini belirtmektedir. Türkçe kelime ve eklerde görülen bu uygulamanın klasik şairler arasında bir aruz hatası olarak görülmediğini, bilakis aruz Türkçeye uygularken şairlerin bundan istifade ettiklerini, bu tarz imalelere “istihlaf” denilebileceğini söylemektedir. Pala, istihlaf tarzı imalelerin tespiti yapılmadığında şairlerin aruz hatası yapmakla itham edildiklerini eklemektedir¹⁵. Pala gibi Atabey Kılıç da imalenin göz için değerlendirilebileceğini belirtip bazı kelimelerde yapılan imaleleri kelimelerin imlası ile açıklamıştır. Kılıç (2007: 443), imaleyi gerçek imale ve aruz imlası ile gösterilebilecek imaleler olarak iki grupta değerlendirmekte; özellikle “a” ve “i” ile biten Türkçe

¹² Bk. Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yay., Ankara, 1995.

¹³ Bu kelimelerin bir kısmında çeşitli ses değişimlerinin izlerini görmek mümkündür (t>d, k>g, ç>c, p>b, ünsüz türemesi, ünlü genişlemesi). Cahit Başdaş (2007: 99) ünlü genişlemesi, tonlulaşma, ses türemesi gibi fonetik gelişmelerin uzunluk belirtisi sayılabileceğini; bu değişimlerin asli uzun ünlülerin etkisiyle meydana geldiğini belirtmektedir.

¹⁴ A. Nurmuhammedov'un (2007: 123-125) Divanı Lugati't-Türk'te uzun ünlülü olduğunu ifade ettiği bazı kelimeler (ad, az-, aş-, ay, var, **acı**, bu, yol) Fuzûlî ve Bâkî'nin imale yaptıkları Türkçe kelimeler tablosunda görülmektedir.

M. Dursun Erdem'in (2008a: 251-276), Eski Anadolu Türkçesinde uzun ünlülü olduğunu düşündüğü kelimelerden (**acı**, **açık**, ad, **ağır**, **ağa**, **ağız**, **ara**, **ara**, **arka**, ol-, yok/yoh, aş-, ay, **ayıl**-, baş, dağ, **dağıl**-, taş/daş, yol, dön-, gör-, **yarın**, kal-, kan, **kulak**, sağ, var, yan, bu, yu-, yüz, yaş, yaz-, ver/vir-, ben, de/di-, et/it-, gök, ne, **nice**, ye/yi-, yer/yir, **gice**, iç, ko-) bir kısmı da Fuzûlî ve Bâkî'nin imale yaptıkları Türkçe kelimeler tablosunda vardır.

M. Dursun Erdem'in (2008b: 502-562), Anadolu ağızlarında görülen birincil ünlü uzunlukları barındıran kelimeler listesinde yer alan kelimelerin (ad, al-, **ara**, aş-, **ayık**, **ayıl**-, dad, taş, kal-, kan, yan, **yara**, **yarın**, yaş, var, de/di-, et/it-, ne, ye/yi-, ver/vir-, **ocak**, ol-, yok/yoh, yol, dön-, bu, su, yu-, dağ) bir kısmı da Fuzûlî ve Bâkî'nin imale yaptıkları Türkçe kelimeler tablosunda vardır. Şairlerin imale yaptıklarını belirttiğimiz kelimelerden bazılarının uzun ünlülü olduğu görülmektedir.

¹⁵ İstihlaf konusunda Muallim Naci ve Tahir Olgun, Pala'dan farklı düşünmüşlerdir. İstihlafı, harf-i imlayı harf-i med yerine koymak olarak tanımlayan Muallim Naci (2017: 103-104), hurûf-ı imlanın asıl hizmetinin harfin harekesini göstermek olduğunu, med etmek olmadığını belirtmiştir. Bunların bir kısmını güzel ve başarılı, bir kısmını kusurlu bulmuştur. Tahir Olgun (1994: 74) ise istihlafın Türkçe kelimelerde yapılmasının ahenkli olmayacağını söylemiştir.

kelimelerdeki hecelerde görülen imalelerin aruz imlası ile açıklanabileceğini söylemektedir¹⁶. Kılıç ve Pala'nın bu tespitlerinin divan şairlerinin lehine bir hususiyet arz ettiği görülmektedir. Zira tarafımızca hazırlanan tablolarda da görüldüğü üzere gerek Türkçe gerekse yabancı kelimelerde yapıldığını iddia ettiğimiz imalelerin birçoğu, bu imla harflerini barındırmaktadır. Divan şairlerinin göz için imale yaptıklarını kabul etmemiz durumunda şairlerin aruz kullanımına dair tek kusur ve problem zihaf kalacaktır.

“Arapça kelimelerde ünlü bulunmamasına mukabil harfler üzerine konulan üç hareke işareti ünlünün yerine geçmektedir. Başka bir deyişle Arapçada sadece üç ünlü bulunmaktadır: Üstün ‘a’, ötre ‘u’, esre ise ‘i’ ünlüsünü ifade etmektedir. Bu işaretler kısa ünlüler içindir. Uzun ünlülerde ise bu işaretlerle beraber ‘a’ için elif, ‘u’ için vâv, ‘i’ için yâ harfleri konur. Bu da Arapçada uzun ünlülerin ‘â, û ve î’den ibaret olduğunu göstermektedir (Okay 2007: 462).”

Bazı Türkçe kelimelerin imlasında Arapçadaki uzun ünlülerde kullanılan işaretlerin (hurûf-ı med+hareke) görülmesi, bu kelimelerin ilgili hecelerinde imale yapılmasında sebep olabilir mi? Bu konuda temkinli olmak gerektiğini ileri süren Gürer Gülsevin (2009: 53-54), bilhassa Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış metinlerde imladan hareketle uzun ünlüler meselesi çözülmeye çalışılacaksa metnin bütün kelime ve eklerinin fişlenerek, bunlardan sürekli harf+hareke ile yazılmış olanların, sürekli hareke ile yazılmış olanların, bazen harf+hareke bazen sadece hareke ile yazılmış olanların ayrı ayrı tablolar hâline getirilmesi gerektiğini belirtir. Bu tablodaki kelimelerin de Eski Türkçedeki, Divanu Lugati't-Türk'teki, Türkmencedeki, Halaçcadaki, Yakutçadaki karşılıklarının yazılması ve Talat Tekin'in tarihi ve yaşayan lehçelerdeki uzunlukları karşılaştırarak sunduğu listeyi de karşılaştırılması gerektiğini söyler. Bu da bize bazı kelimelerin Osmanlı Türkçesindeki imlasından hareketle o kelime imale yapılmasını sadece hurûf-ı med ile açıklamanın yanlışlığını gösterirken Türkçedeki uzun ünlülerin varlığı ile açıklama noktasında da bir dizi soruna işaret etmektedir ki bu sorun çalışmanın sınırlarını aşacak düzeyde olduğu için burada sadece soruna temas etmekle yetinilmiştir¹⁷.

Tablo incelendiği zaman her iki şairin de ilk veya ikinci hecesi “k” ile biten ve ünlü ile başlayan bir ek aldığına “g/g”ye dönüşen hecelerde imale yaptıkları görülmektedir. Fuzûlî, ilk ya da ikinci hecesi “g” ile biten ve kendinden önce bir ünlü taşıyan bazı kelimelerde “g”nin yer aldığı heceyi kimi zaman sadece tek hece gibi değerlendirmiş, açık olan hecede imale yapmış, kimi zaman ise medli okumuştur¹⁸. Fuzûlî'nin gazellerinde bu şekilde imale yaptığı kelimeler şunlardır: ağır (1), ağırla- (1), ağu (1), bağ (1), dağ (2), dağıl- (1), dağıt- (4), otağ (1), yoğ (1), yığıl- (1), ayak/g (22), bucak/g

¹⁶ Kılıç'ın göz için imale dediği ve sonunda imla harfleri barındırdıkları için sonunun bir konsonant gibi değerlendirilebileceğini söylediği hecelerde yapılan imaleler kusur mudur, değil midir yoksa şairlerin bir tasarrufu mudur? İmalenin bir ses olayı olduğu düşünüldüğünde ve aruzun, hecelerin uzunluk kısıtlıklarına dayanan bir vezin olduğu dikkate alındığında şairlerin imalede imlaya değil sese dikkat ettiklerini söylemek daha doğru olacaktır. Kaldı ki ahenge dönüşen imale kullanımları da vurgu ile birleşen ve âdeta vurgunun görevini yapan, ses olayı imalelerdir. Kılıç'ın (2007: 452) söz konusu çalışmasında gerçek bir kusur olarak gördüğü, herhangi bir şekilde mazur görülemeyeceğini belirttiği imalelerin bir kısmı ise bünyesinde uzun ünlü barındıran Türkçe kelimelerdedir. Bu sebeple imaleye imladan ziyade şairlerin bazen şahsî bazen de müşterek tasarrufları demenin, imaleyi ses ve anlam olayı olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

¹⁷ Türkologlar arasında devam eden, Türkçedeki aslı uzun ünlüler ve bunun yanında ikincil ünlü uzunlukları noktasındaki tartışmaları, ilgili alanın uzmanlarına bırakıyor, divan edebiyatıyla ilgilenenlere imale konusuna Türkçedeki uzun ünlüler noktasından da yaklaşılabilirliğini söylemek; bu noktada vezin zarureti ile imale yapıldığını düşündüğümüz ve uzun okuduğumuz birçok kelimedeki ünlünün gerçekte uzun ünlülük olabileceğini belirtmek istiyoruz.

¹⁸ Divan şairlerin bu yapıdaki kelimeler karşısındaki aruz uygulamaları için şu çalışmaya bakılabilir: Hasan Kaplan, “Bazı Türkçe Kelimelerde Mede Dair Düşünceler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, 2011, s. 633-647.

(1), **eşik**/ğ (1), **kulak**/ğ (2), **ocak**/ğ (1), **toprak**/ğ (13), **yatak**/ğ (1). Bu kelimelere bakıldığında Fuzûlî'nin ilk olarak “ğ”den önceki ünlüde (toplam 13) imale yaptığı görülmektedir. İkinci olarak ise şairin sonu “k” ile biten kelime, ünlü ile başlayan bir ek aldığı kelimenin söz konusu hecesinde (toplam 41) imale yaptığı görülmektedir. Benzer kullanım Bâkî'de de vardır. Bâkî'nin gazellerinde bu şekilde imale yaptığı kelimeler şunlardır: **ağırlan-** (1), **ağız** (1), **bağ** (1), **dög-** (1), **sağ** (1), **yağ** (1), **ayak**/ğ (19), **budak**/ğ (1), **dudak**/ğ (2), **eşik**/ğ (13), **kucak**/ğ (1), **kulak**/ğ (7), **kuşak**/ğ (1), **salıncak**/ğ (1), **toprak**/ğ (2), **yanak**/ğ (4), **yatak**/ğ (1). Bâkî, bünyesinde “ğ” sesi yer alan ve bu sestem önce ünlü taşıyan altı farklı kelimeye toplam altı defa imale yapmıştır. Bâkî, sonu “k” ile biten kelime, ünlü ile başlayan bir ek aldığı da kelimenin söz konusu hecesinde (toplam 47) Fuzûlî gibi imale yapmıştır. “G” sesi, kendinden önceki ünlüyü uzatan bir sestir. Her iki şair de bünyesinde “g” bulunan kelimelerde imale yapmıştır. Şairlerin bu kelimelerde imale yapması, dilin kendi ses özelliklerinden kaynaklanan bir durumdur. Bu kelimelerdeki ünlüleri, uzun ünlüler olarak değerlendirmek mümkündür¹⁹.

Tabloda dikkati çeken başka bir husus da Tekin (1995: 171-186) tarafından uzun ünlülü değerlendirilen “taş, kaş, yaş, baş²⁰” gibi bünyesinde “ş” sesi bulunan bazı kelimelerin, ünlü ile başlayan bir ek aldıkları zaman bu sestem önceki ünlüde imale yapılmasıdır²¹. Fuzûlî, “**aşur** (3), **baş** (55), **dolaş-** (1), **kaş** (3), **taş** (19), **yaş** (28), **yoldaş** (3)” kelimelerinde; Bâkî ise “**ayakdaş** (1), **bakış** (1), **baş** (50), **dolaş-** (2), **düş-** (1), **göriş-** (1), **iris-** (2), **işit-** (2), **kaş** (13), **oynaş** (1), **taş** (7), **yaş** (27)” kelimelerinde imale yapmıştır. Bu kelimelere bakıldığında her iki şairin bilhassa “yaş, baş, taş, kaş” kelimelerinde daha fazla imale yaptıkları görülmektedir. Söz konusu kelimelerden “baş (55/50)” ve “yaş (28/27)”, her iki şairin birbirine yakın sayıda imale yaptıkları kelimelerdir. Bu kelimelerin ilk hecesinde yer alan ünlülerin de uzun ünlülü olduğu, iki şair tarafından böyle değerlendirildiği söylenebilir. Bunu ortaya koyan diğer unsur da şairlerin bu kelimelerde bazen med yapmalarıdır. Bu kullanım, Eski Türkçede uzun ünlülü olan ve zaman içinde aslı ünlü uzunluklarını yitiren bazı kelimelerin, şairler tarafından bazen bu yönüyle değerlendirildiğini düşündürmektedir. Fuzûlî, aşağıdaki beyitte ikinci hecesine ünlü ile başlayan bir ek getirdiği “toprak” kelimesinde imale yapmıştır. Şair, aynı beyitte ikinci mısırda tekrarladığı bu kelimenin söz konusu hecesini ise bu sefer medli okumuştur. Beyitte yalnız bu kelimeye imale ve med vardır.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Gehî top**ra**ğa eyler hikmetün bin meh-likâ pinhân

Gehî sun'un kılur top**ra**kdan bin meh-likâ peydâ Fuzûlî G. 23/5

Fuzûlî, farklı bir kalıpla yazdığı başka bir beytinde de her mısırda birer defa kullandığı “toprak” kelimesinin ikinci hecesinde imale yapmıştır. Bu beyitte, izafet kesresinde yapılan imalenin dışında kelime düzeyinde yalnız “toprak” kelimesinin ikinci hecesinde imale vardır. Bu uygulama, aslında dilin ses yapısının doğal sonucudur. Yanına ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde “g/ğ” sesi, önündeki ünlüyü uzatmaktadır. Bunu söyleyişte de hissetmek mümkündür. Dolayısıyla şair, dilin bu yönünden faydalanmıştır²².

¹⁹ Bu kelimelerden bazıları Tekin'in (1995: 171-186) uzun ünlülü kelimeler listesinde bulunmaktadır: bağ, tağ, yağ, tutak, kucak, işig. Bu kelimelerin yanı sıra ses olarak bu kelimelerle aynı olan “bucağ, tuğ, yaylağ, ağ, ağla-, çağ, öğ” gibi kelimeler de bu listede uzun ünlülü olarak değerlendirilmiştir.

²⁰ Araştırmacılar tarafından uzun ünlülü kabul edilen “baş”, “yara” anlamına gelen kelimedir.

²¹ Şairler, söz konusu kelimelerde med de yapmışlardır.

²² Ancak Fuzûlî bunu her zaman yapmamıştır. Nitekim yukarıdaki beyitle aynı kalıpla yazılan ve o beyitteki gibi her mısırda birer defa kullanılan “toprak” kelimesinde şair imale yapmamıştır. Bu durum uzun ünlülü olduğu düşünülen bazı kelimeler için de geçerlidir. Bu da bize, şairin bu kelimelerin ilgili hecelerini açık hece olarak değerlendirdiğini ancak vezin gereği uzun heceye ihtiyaç duyduğunda “g/ğ” sesinden faydalanarak uzun hece gibi okuyabildiğini göstermektedir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ey Fuzûlî **fakr** toprağında devlet iste kim

Sâye ol toprağa salmışdır hümâ-yı himmetüm Fuzûlî G. 212/7

Fuzûlî'nin sık sık imale yaptığı kelimelerden biri de “baş” kelimesidir²³. Bugün araştırmacılar tarafından uzun ünlülü olduğu düşünülen bu kelimeyi Fuzûlî bazen uzun ünlülü bazen de kısa ünlülü olarak değerlendirmiştir. Burada belirleyici olan vezin olmuştur. Şair, aşağıdaki iki beytin her mısraında “baş” kelimesini birer defa kullanmıştır. Söz konusu kullanımlarda kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek alan kelimelerin hepsinin ilk hecesinde imale yapılmıştır. İki beyit de aynı aruz kalıbıyla yazılmıştır. Ancak imale yapılan heceler farklı tefilelerde, farklı yerlerde.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Gussasından **başımın** kıl **gibi** incelmış tenüm

Kim tenümle tığı ortasında **başım**dur hicâb Fuzûlî G. 36/5

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Sem' başından çıkarmış dūd-ı müşg-i kâkülün

Böyle kûteh 'ömr ile **başındaki** sevdâya bah Fuzûlî G. 61/2

İlk hecesi uzun ünlülü kabul edilen “kan” kelimesi de Fuzûlî'nin her iki yönüyle (kısa ve uzun ünlülü) değerlendirebildiği ve “baş” gibi sıkça imale yaptığı kelimelerden biridir²⁴. Şair, aşağıdaki beyitte toplam dört defa yer verdiği “kan” kelimesinde imale yapmıştır. Şairin bu kullanımı bir karakter arz etmektedir. Beytin anlam dünyası bu kelime üzerine bina edilmiştir. Bu kelimenin bu kadar fazla imaleli okunması anlama da katkı sağlamıştır. Şairin bu tercihini başka bir beytinde de görmek mümkündür. İlgili beyitte de Fuzûlî, dört defa yer verdiği “kan” kelimesinin üçünde imale yapmıştır²⁵.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Dişledümse la'lün ey **kanum** dōken kahr eyleme

Dut ki **kan** itdüm 'adâlet eyle **kanı kana** dut Fuzûlî G. 40/2

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Gönül gam hem-demidür **kanın** ey göz merdümü içme

Bilürsen **kana** kandur gam sana koymaz anun **kanın** Fuzûlî G. 225/4

Araştırmacılar tarafından ilk hecesi uzun ünlülü olarak değerlendirilen kelimelerden biri de “acı(-)” kelimesidir. Fuzûlî, bu kelimeyi aynı mısra da arkaya iki defa kullanmış ve söz konusu kullanımda kelimenin ilk hecesinde imale yapmıştır. Buradaki imalelerin ve medlerin anlam-ahenk bütünlüğü içinde yapıldığı görülmektedir²⁶.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

'Aks-i rüyün **suya** salmış sâye zülfün toprağa

'Anber itmiş toprağın **adın** suyun ismin şarâb Fuzûlî G. 35/3

²³ “Baş”, şairin en fazla imale yaptığı üçüncü kelimedir.

²⁴ “Kan”, şairin en fazla imale yaptığı dördüncü kelimedir.

²⁵ Fuzûlî gibi Bâkî de şu beytinde üç kez yer verdiği “kan” kelimesinin ilk hecesinde üç defa imale yapmıştır. Hatta Fuzûlî'de art arda imale yapılan “**kanı kana**”, Bâkî'de de “**kana kana**” şeklinde art arda imaleli okunmuştur. Bâkî'nin de “kan” kelimesinde yaptığı imaleler anlamı desteklemektedir.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Lebûni âl ile öpmiş ola **mı** peymâne

İçeyin ölmez isem **kanını kana kana** Bâkî G. 437/1

²⁶ Şair, “beni” kelimesinde yaptığı imaleyle kendisini vurgulamıştır. “Acı” kelimesinde yapılan imaleler, sevgilinin sözünün yakıcılığını abartma vurgusu ile ortaya koyarken, âşığın da bu söz karşısında ne denli canının yandığını aynı şekilde abartma vurgusu içinde anlatmıştır. “Tünd” kelimesindeki med, sevgilinin bakışının sertliğini, “telh” kelimesindeki med ise sevgilinin güzellik ağacının meyvesinin acılığını vurgulamıştır.

(_ . _ . / . _ . . / . _ . . / . _ .)

Acıtdı beni acı sözün **tünd** nigâhun

Ey nahl-i melâhat ne belâ **telh**-berün var Fuzûlî G. 75/2

Araştırmacılar “aç-” fiilini de uzun ünlülü olarak kabul etmişlerdir. Fuzûlî de aşağıdaki beytinde kelimeyi böyle görmüş, her mısradada birer defa yer verdiği kelimenin ilk hecesini uzun ünlülü olarak değerlendirmiştir.

(_ . _ . / _ . _ . / _ . _ . / _ . _)

Gonciler açıldı seyr-i **bâğ** itsün ehl-i dil

Kim görüp güller gönüller açılan çağdur bu çağ Fuzûlî G. 147/2

Bu kullanımlardan hareketle şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Şair, bugün ilim âleminde araştırmacılar tarafından uzun ünlülü olarak kabul edilen kelimelerde aruz tabiriyle söyleyecek olursak imale yapmıştır. Bu imaleler, şairin bu kelimelerin uzun ünlülü olduğunu bildiğini (en azından yaşadığı muhitte kelimelerin ağızlarında uzun ünlülü söylenildiğine şahit olduğunu) düşündürmektedir. Lakin şairin bu kelimeleri her zaman uzun ünlülü değerlendirmemesi, bazen veznin gerektirdiği açık (kısa) hece söz konusu olduğunda ilgili heceyi açık (kısa) olarak okuması, bizleri şairin bu kullanımı hakkında başka bir sonuca ulaştırmaktadır. Şair, dilin kendisine sunduğu bu imkânı istediği gibi (veznin gereği, ahenk içinde, anlam-ahenk bütünlüğü içinde) kullanmıştır.

Türkçe Eklerde Yapılan İmaleler

İmalelerin en fazla görüldüğü yerlerden biri, Türkçe eklerdir. Şair, Türkçe kelimelerin kökünde imale yaptığı gibi bu kelimelere getirdiği yapım ve çekim eklerinde de imale yapmıştır. Eklerde yapılan imaleler, kelime köklerinde yapılan imalelere göre daha az kusurlu sayılabilir. Zira kısa heceyi uzatma kelime kökünde olmadığı gibi, vurgu ile birleştiğinde ekteki imale ses sanatına da dönüşebilmektedir. İmalelerin eklerle göre dağılımı şu şekildedir:

Ekler		İmale Sayıları ve Oranı			
		Fuzûlî		Bâkî	
ÇEKİM EKLERİ	Ek Çeşitleri				
	Yönelme Hâli Eki	479	% 28,4	649	% 26,6
	Belirtme Hâli Eki	420	% 24,9	471	% 19,3
	İyelik Eki	369	% 21,9	419	% 17,2
	Bulunma Hâli Eki	133	% 7,9	271	% 11,1
	Geçmiş Zaman Eki	131	% 7,7	367	% 15,1
	Vasıta Eki	53	% 3,1	47	% 1,9
	Dilek-Şart Kipi Eki	45	% 2,6	107	% 4,4
	İstek Kipi Eki	43	% 2,5	94	% 3,8
	Çokluk Eki	10	% 0,5	6	% 0,2
TOPLAM	1683		2431		
YAPIM EKLERİ	Olumsuzluk Eki				
	Zarf-fiil Ekleri				
	İsim-Fiil Ekleri				
	İsimden İsim Yapım Ekleri	172	% 5,8	232	% 8,7
	Fiilden İsim Yapım Ekleri				
	Fiilden Fiil Yapım Ekleri				
	Eşitlik Eki				
Aitlik Eki					

Tabloya baktığımız zaman Fuzûlî'nin en fazla çekim eklerinde, çekim ekleri içinde de hâl eklerinde imale yaptığını görüyoruz. Şair, en fazla imaleyi yönelme ve belirtme hâli eklerinde yapmıştır. Bu eklerin bir yönü, şairin imale zevkinde belirleyici olmuştur. Her iki ek de beyitlerde eylemin yöneldiği veya eylemden etkilenen varlığı/nesneyi işaret etmektedir. Şair de beyitlerde mefûl konumundaki kelimeyi vurgulamak istediğinde ilgili ekte imale yapmakta bir beis görmemiştir. Şairin yönelme ve belirtme hâli eklerinde imale yapması biraz da sevgiliyi ve kendisini vurgulamak, işaret etmek

içindir. Tabloya bakıldığında şairin kip eklerinde, hâl ve iyelik eklerinde olduğu kadar fazla imale yapmadığı görülmektedir. Şairler bu yönden kıyaslandığında, iki şair arasında benzerliğin farklılıktan daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Her iki şairin en fazla imale yaptıkları çekim eklerinin üçünün sıralaması aynıdır. En az imale yaptıkları ek de aynıdır. Vasıta ekinde yapılan imaleler de birbirine yakındır. Ancak her iki şair arasında sıralamada dilek-şart kipi ve geçmiş zaman ekinde yapılan imaleler noktasında farklılık vardır.

Şairlerin genel olarak yaptıkları imalelere bakıldığında farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, Fuzûlî'nin yönelme hâli, belirtme hâli ve iyelik eklerinde yaptığı imalelerin genel imale toplamına oranı Bâkî'den daha fazladır. Bu oran Fuzûlî'de % 75,2 iken, Bâkî'de % 63,1'dir. Her iki şair arasında % 12,1'lik belirgin bir fark vardır. Fuzûlî'nin söz konusu eklerde imale yapma temayülü Bâkî'ye oranla daha fazladır²⁷. Her iki şair arasında belirgin bir fark da geçmiş zaman ekinde görülmektedir. Bâkî, bu ekte tüm imalelerin toplamına göre Fuzûlî'den % 7,4 daha fazla imale yapmıştır²⁸. Tablodan anlaşıldığı gibi her iki şairin benzeştiği ve ayrıştığı noktalar vardır. Şairlerin benzeştiği noktaların, onların aynı gelenekten beslenmiş olmasından; ayrıştığı noktaların üsluplarının farklılığından kaynaklandığı söylenebilir.

Ahenge Dönüşen İmaleler

İmale aruzda bir kusur olarak görülse de usta şairlerin elinde ahengi ve anlamı destekleyen bir kullanıma dönüşebildiği araştırmacılar tarafından ittifakla vurgulanmıştır. Haluk İpekten (1994: 134), imalenin aruz hatası sayılmakla birlikte buna her zaman göz yumulduğunu, hatta bu hatayı özellikle beyitteki anlamı güçlendirmek ve ahengi artırmak için kullanan usta şairlerin olduğunu söyler. Hikmet İlaydın (1997: 74), Tevfik Fikret ve Namık Kemal'den seçtiği iki örnek kullanım ile imalenin hususi bir maksatla yapılabileceğini, böyle imaleleri kusur değil, meziyet saymak gerektiğini belirtir. Saadet Gültaş (1978: 10-11), birinci sınıf şairlerin dilinde imalenin bir ahenk unsuru olarak yer aldığını, bütün imaleleri yanlış ve kusurlu görmenin divan şiirinin zaman içinde kazandığı estetiği anlamamak olduğunu belirterek imalenin ahenge dönüştüğü bazı örneklerle yer verir. Habib Sevük (1942: 69-70), büyük şairlerde imalenin bir sanat mahiyeti kazandığını, şairlerin bazen kasdî imaleler yaparak konuşma dilinde ifadeye kuvvet veren çeşitli uzatmalar gibi uzatmalar yaptığını ve böylece anlamı kuvvetlendirdiklerini söyler. Cem Dilçin'e (2010: 111) göre divan edebiyatında Türkçe kelime kök ve gövdelerinde bilinçli olarak imale yapılan beyitler oldukça fazla olup şairler, bu tarz imaleler yoluyla bir kavramı vurgulama ve pekiştirme amacıyla kullanmışlar, veznin ağırlığını bir ölçüde yok etmeyi başarmışlardır. Yakup Şafak (2003: 31), imalenin çoğu kez şiirdeki musiki ve iç ahengi sağlamak, hissiyatı ifade edebilmek ve inşad esnasında yorum imkânı vermek açısından özellikle tercih edildiğini söyler.

Tüm imalelerin olmasa da bazılarının şairlerin bilinçli ve estetik kullanımı ile ahenge ve sese dönüşebildiği açıktır. Bunun konuşma diliyle de ilgisi vardır. Konuşma dilinde konuşan kişi şaşkınlığını, merakını, sevinç ve üzüntüsünü ifade etmek için bazı kelimelerde sesleri olduğundan uzun söyleyip duygu ve düşüncesini belirginleştiriyorsa divan şairi de imale yoluyla kelimenin bazı seslerini olduğundan uzun okuyarak ahengi sağlamış, anlamı belirgin kılmıştır (Şanlı-Karaoğlu 2013: 391). İmale hatta zihaf, divan şiiri ve onun estetiğinde, çoğu yerde İran tarzı söyleyişe yani

²⁷ Bunun sebepleri "Ahenge Dönüşen İmaleler" başlığı altında görüleceği üzere şairin bilhassa zamirlerde bu iki ekte imale yaparak kendisini ve sevgilisini vurgulaması, belli nesne ve varlıkları işaret edip sınırlandırmasıdır.

²⁸ Bunda, "Ahenge Dönüşen İmaleler" başlığı altında görüleceği üzere Bâkî'nin fiillere getirdiği zaman eklerinde imale yaparak hareket ve aksiyonu ön plana çıkarmak istemesi ve şairin zaman tercihleri belirleyici olmuştur.

klasik estetiğe Türkçe kelimelerde uymaktan başka bir şey değildir (Banarlı 1998: 158). Aslında 16. yüzyıla gelinceye kadar divan edebiyatı genelde aruz ölçüsü özelde imale konusunda bir hayli tecrübeye sahip olmuştur. Fakat bazı imalelerin olduğu gibi devam etmesi, acemilikten değil, klasik ve estetik bir gelenekten ileri geliyordu (Banarlı 1998: 167). Banarlı'nın bu tespiti bazı imaleler konusunda şairlerin ortak bir zevk meydana getirdiklerini, bu zevkin gelenekselleşerek umumileştiğini göstermektedir. İlk dönemlerden itibaren yapılan bazı imalelerin aruzdan umulan ve meydana getirilmek istenilen sesi yakalamak için yapıldığı söylenilebilir (Saraç 2009: 114). İmale şairlerin bilinçli tercihi ile ahenge ve anlama katkı sağlayabilmektedir. Fuzûlî'nin gazellerine bu doğrultuda bakıldığında şairin imale zevki konusunda bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Fuzûlî'de imalenin belirgin kılma, pekiştirme, vurgulama, abartma gibi görevler yüklendiği, belli duygulara eşlik ederek duygusal bir yansıma içinde kullanıldığı görülmektedir²⁹. Şair, yaptığı imalelerin bir kısmında imaleyi anlam, ses ve duygusal bir öge olarak kullanmasını bilmiştir. Bu kullanımlar arasında Fuzûlî'nin özgün olduğu bir noktadan da bahsedilebilir. Şair, bilhassa “ben, sen” zamirlerine getirdiği belirtme ve yönelme hâli eklerinde yaptığı bilinçli imaleler ile imale zevki konusunda bize önemli ipuçları vermiştir. Fuzûlî, “bana” kelimesinde 83, “beni” kelimesinde 57 olmak üzere, toplamda 140 defa imale yapmıştır. Aynı şekilde şair, “sana” kelimesinde 61, “seni” kelimesinde 18 olmak üzere, toplamda 79 defa imale yapmıştır. Türkçe kelimeler içinde hiçbir kelimeye getirilen eklerde bu sayıda bir imale yapılmamıştır. Aynı şekilde şair hiçbir Türkçe kelimenin de tek hecesinde bu kadar fazla imale yapmamıştır. Bu imalelerin Fuzûlî açısından karakteristik bir kullanıma dönüştüğü söylenebilir³⁰. Öyle ki şair bazen beyitlerde sadece bu iki kelimedeki (ben-sen) imale yapmıştır. Bu tarz bir kullanım anlamlı bir oranda Bâkî'de görülmemektedir³¹. Bâkî, “ben, sen” zamirlerinde ekten ziyade kökte, toplam 36 defa imale yapmıştır. Fuzûlî'de ise söz konusu zamirlerin kökünde değil, bunlara getirilen yönelme ve belirtme hâli eklerinde imale yapılmıştır.

Fuzûlî, “ben” zamirinde yaptığı imaleler ile özellikle kendisini vurgulamak istemiştir. Burada zamire bazen bir kez yer veren şair, bazen ise zamiri iki kez kullanmış, zamire getirdiği hem yönelme hem de belirtme hâli ekinde imale yapmıştır. Şair, aşağıdaki beytinde kendisine sabret diyen birisine aşkın etki gücünü anlatırken aşk olan gönülde rahatın ve sabrın olmayacağını söylemektedir. Bu kişi, şairin gönlünün içinde bulunduğu durumdan habersizdir. Fuzûlî, “bana” kelimesinin ikinci hecesinde imale yapmıştır. Bu imale, nida ile birleşince hem ses hem de anlam olarak beyte katkı yapmıştır. Şair, yaptığı imale ile kendisini vurgulamıştır.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Ey bana sabr it diyen hâl-i dilümden bî-haber
İşk olan yirde n'ider ârâm yâ n'eyler şekib Fuzûlî G. 31/6

²⁹ Kırkkılıç ve Ulaş (2009: 335-34), aruz vezni anlam pekiştireci olarak nitelendirip bu konuda Fuzûlî ve Nedîm'den seçtikleri bazı örneklerle aruz uygulamalarının nasıl ahenge dönüştüğünü ortaya koymuşlardır.

³⁰ Bu karakteristik kullanımın kaynağının, şairin “ben” algısı olduğu söylenebilir. Ahmet Mermer (1997: 179), Fuzûlî'nin ben algısını aşk, güzellik, vefa ve ıstırabın oluşturduğunu söylemektedir. Bu doğrultuda yaklaşıldığında şairin “ben”i imale ile vurgulamasının sebebini bu algıda aramak mümkündür.

³¹ Bâkî'de de ahenkli kullanımlara rastlamak mümkündür. Ancak bu kullanımlar, Fuzûlî kadar belirgin bir imale zevkini yansıtmamaktadır. Bâkî, aşağıdaki beytinde belirtme hâli ekini “sen” zamirine getirmiştir. Aşık, sevgiliden saçında asılmayı (bağlanmayı) istemektedir. Sevgili de onu kaydedip buna hak kazandığını söylemektedir. Şair, “sen” kelimesiyle “ben mecnûni” ifadesine göndermede bulunmaktadır. Zamirde yaptığı imaleyle şair, kendisini sınırlandırıp işaret etmekte ve sevgilinin defterine yazıldığını vurgulamaktadır.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Zülfüne bend eyle ben mecnûni didüm dil-bere
Didi kayd itdüm seni divâne geçdün deftere Bâkî G. 481/1

Şairin gönlünün kanlı seli, onu her kederden (bulanıklıktan) temizlemiştir. Aynı şekilde aşkın ateşi de onu yakarak temiz kılmıştır. Bu beyitte Fuzûlî kelime düzeyinde yalnız “ben” kelimesine getirdiği iki belirtme hâli ekinde imale yapmıştır. Her mısra da bir kez yer verdiği “beni” zamiriyle kendisine yönelik eylemi ifade eden şair, yaptığı imaleler yoluyla kendisini vurgulamıştır. Burada imale yapılan kelimelerin her ikisi farklı mısralarda farklı tefileler içindedir. Şairin bilinçli diyebileceğimiz bu imaleleri kendisini vurgulamak ve ön plana çıkarmak içindir. Zira kendisini vurgulamak için söz tekrarına yer veren şair, tekrarladığı kelimelerde yaptığı imalelerle de bu vurgusunu artırmıştır.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Her küdüretten **beni** pâk itdi seyl-i hûn-ı dil

Şükr lillâh âteş-i 'ışkun **beni** yandurdı pâk Fuzûlî G. 159/5

Fuzûlî, “ben” zamirini iki kez tekrarladığı bazı beyitlerinde bu zamire getirdiği iki farklı ekte birden imale yaparak zamir yoluyla kendisini vurgulamıştır. Şu beyitte yalnızca “beni, bana” kelimelerinde imale yapılmış, bu imalelerle beyte bir yakarış anlamı yüklenmiştir. Şair, zahide seslenerek onun kendisini bırakmasını, kendisine azap etmemesini söyler. Zira put yapılı sevgilinin kaşları varken o, yüzünü mihraba döndürmez. Burada da bir önceki örnekte olduğu gibi iki kelime de iki farklı tefilede yer almaktadır. İmale yapılan heceler, tefilelerin üçüncü hecesine denk gelmektedir. Şairin “koy beni” ve “banâ çok virme” şeklindeki okuyuşlarla ahengi sağlarken beyte duygusal bir öge de kattığı söylenebilir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ol büt ebrûsın koyup mihrâba döndürmem yüzüm

Koy **beni** zâhid **bana** çok virme Tanrıçün 'azâb Fuzûlî G. 28/6

Sevgili, tüm hastalarının derdine deva lütfederken yalnız şaire böyle bir ihlanda bulunmamıştır. Bu durumu şair niçin bana derman kılmıyor, beni hasta sanmıyor mu diye sorgulamaktadır. Bu sorgulamada bilhassa beytin ikinci mısrasında “bana” ve “beni” imaleli okuyuşları önemlidir. Sevgilinin tüm hastaları içinde şair, kendisini vurgulamaktadır. Fâ'il konumundaki sevgili mef'ül konumundaki âşığa ihlanda bulunmamaktadır. Burada Fuzûlî, mef'ül olan âşığı vurgulamak için “ben” zamirinde iki defa imale yapmıştır. Mef'ül konumundaki âşığın hâkim duygusu üzüntü, şaşkınlık ve biraz da sitemdir. Bu duyguların neticesinde vurguyu iki defa tekrarladığı ben zamirine yükleyen şair, Cem Dilçin'in ifadesiyle imaleyi ayrıca bir ses sanatı hâline de dönüştürmüştür³². Bunu inşad esnasında söz konusu heceler uzun okunduğunda - ...banâ dermân beni bimâr...- görmek mümkündür.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Kamu bimârına cânân devâ-yı derd ider ihsân

Niçün kılmaz **bana** dermân **beni** bimâr sanmaz mı Fuzûlî G. 264/2

Yukarıdaki beyitte “ben” zamiriyle kendisini vurgulayıp imaleler yoluyla yaşadığı duyguları yansıtan Fuzûlî, başka bir beytinde de imaleleri aynı görevde kullanmıştır. Şair, kendisini efsanevi aşk kahramanlarından Mecnun'la kıyaslayarak insanların kendisini anmadıklarını, Mecnun'un efsanesine inanarak ona meyledip durduklarını ifade eder³³. Bu durumu kabullenmeyen şair, Mecnun'un kendisine benzeyemeyeceğini söyler. Beyitte Mecnun'un efsanesine inanıp şairi anmayanlara şair, “beni” kelimesinde yaptığı imaleyle cevap vermiştir. Şairin yaşadığı duygu şaşkınlıktır. Bu şaşkınlık ilk mısra da imale ile daha etkili ortaya koyulmuştur. İkinci

³² Dilçin (2010: 111), Fuzûlî'nin şiirlerini farklı cephelerden yoklayan bir dizi yazı kaleme almıştır. Bu yazılarında şairin aruz kullanımına da yeri geldikçe değinen Dilçin, imale ve medleri ses sanatı olarak görmüştür.

³³ Burada şu beyit akla gelmektedir:

Bende Mecnûndan füzûn 'âşıklık isti'dâdı var

'Âşık-ı sâdik menem Mecnûnun ancak adı var Fuzûlî G. 68/1

mısrada ise şairin Mecnun'a karşı küçümseme içinde bulunduğu görülmektedir. Şair "Ne benzer ol banâ..." diyerek şaşkınlığın yanına küçümsemeyi de eklemiş ve yine kendisini ön plana çıkarmıştır. Her iki imaleyi farklı tefileler içinde yapan şair söz diziminde de imalelerle vurguyu denk getirerek duygusunu daha etkili yansıtabilmiştir. Beyitte "beni, bana" kelimelerinde imale yapılmasını yalnız vezin gereği olarak görmek ve bunu aruz kusuru olarak açıklamak, şairin bilinçli tercihini ve anlamla bütünleştiği ahenkli uygulamasını görmezlikten gelmek olacaktır.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Beni zikr itmez il efsâne-i Mecnûna mâ'ıldür

Ne benzer ol **bana derdi** onun takrîre kâbildür Fuzûlî G. 100/1³⁴

Fuzûlî'nin "ben" gibi çok fazla imale yaptığı diğer kelime de "sen" zamiridir. Şair, bu zamire getirdiği belirtme ve yönelme hâli ekinde yaptığı imaleler ile bazen kendisini bazen de sevgiliyi vurgulamıştır. Şu beyitte şair kendi kendisine seslenirken imale yapmıştır. Şair, her zaman bir sevgiliden ayrılık çekmektedir. Bu durumdan şikâyetini "sana mı kaldı" diyerek belirtirken "sana"da ve "mı"da yaptığı imale ile seslenmesini belirgin kılmıştır.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Fuzûlî çekme yârûn okların her lahza yârândan

Sana mı kaldı çekmek her zamân bir **yâr** hicrânın Fuzûlî G. 225/7

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte hem meddin hem de imalenin sağladığı ahenkten birlikte faydalanmıştır. Sevgiliye hitaben dünyada ona benzer perilerin var olduğundan bahseden şair, ikinci mısradaki bu kadar güzeller arasında, sevgilinin ayırt edici yönünü söyler. Şairin sevgilisi gibi kan dökücü güzel yoktur. Beyitte Türkçe bir kelime olan "var"da yaptığı iki medle abartma vurgusu yoluyla güzellerin ve perilerin çokluğundan bahseden şair, sevgilisinin bu çokluk içinde ayırt edici vasfını daha etkili ortaya koymuştur. Bunu koyarken de "sana" zamirinde imale yaparak sevgiliyi vurgulamıştır.

(_ . . _ / _ . . _ / _ . . _ / _ . . _)

Dehrde hem-tâ **sana var** perî yok dimem

Var güzel çok velî sen gibi hûn-hâre yoh Fuzûlî G. 58/4

Fuzûlî, yukarıdaki beyitte anlam-ahenk bütünlüğü içinde yer verdiği med ve imalenin aynısını, başka bir beytinde aynı sözcüklerle yapmıştır. Şair puthanede sureti güzel putların çok olduğunu söyler. Ancak bunlar arasında sevgiliye benzer kan dökücü bir put yoktur. Burada da meddin mukayeseye dayalı anlamı desteklediği görülmektedir. Bu kadar çok güzel vardır ancak sevgili gibisi yoktur. "Var"da yaptığı medle putların (put yapılı) güzellerin çokluğunu abartma vurgusu içinde sunan şair, mısraın sonunda "hûn-hâr" kelimesinde de paralel bir med yaparak sevgilisinin kan dökücülüğünde de üstün yönünü ortaya koymuştur. Beyitte med yoluyla çeşitli yönlerden nitelediği sevgiliyi belirgin kılmak, işaret etmek ve bu niteliklerin sadece sevgilide olduğunu söylemek isteyen şair, "sana" kelimesinde yaptığı imale ile bunu sağlamıştır. Bu iki beyitte yapılan med ve imaleleri sadece vezin gereği görmek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Zira her iki beyitte aynı şeyler farklı kalıplarda söylenmekte buna rağmen aynı kelimelerde med ve imale yapılmaktadır.

(_ . . _ / _ . . _ / _ . . _ / _ . . _)

Sûreti zibâ sanemler yok dimen büt-hânede

Var çok ammâ **sana** benzer büt-i hûn-**hâr** yoh Fuzûlî G. 59/6

Aşağıdaki beyitte Fuzûlî yaptığı dört medle beyitte baştan sona ses(lenmey)e dayalı bir ahenk kurmuştur. Kafiye yapıtı medlerle kafiye yapının ses değerini artıran şair,

³⁴ Bu beyit Parlatır'da (2012) şu şekildedir:

Beni zikretmez il efsâne-i mecnûna kâ'ıldür

Ne benzer ol bana derdi onun takrîre kâ'ıldür Fuzûlî G. 69/1

Bu beyit, Akyüz vd. (2000) hazırladığı divan nüshasında ise yukarıdaki şekilde yer almaktadır.

imaleleri de bu sesi tamamlayacak şekilde kullanmıştır. Şair, saf şarabın sevgilinin güzelliğine değer kattığını, onu tamamladığını söylemektedir. Bu sebeple şarap sevgiliye helaldir. Şair, muğ-beçe diyerek sevgiliye seslenmektedir. Seslenmede birini işaret ederken, ses yoluyla onu sınırlandırıp vurgularken son hecede doğal olarak bir uzatma yapılır. İşte şairin burada hem “sana” hem de “muğ-beçe”de imale yapması seslenmede yapılan son hecedeki uzatma içindir. Şairin “sen” diye hitap ettiği kişi de muğ-beçedir. İkinci beyitte medde ve imaleye dayalı yapılacak bir okumada şairin bu iki aruz uygulaması ile ahengi ve anlamı nasıl bir bütünlük içinde sunduğu daha iyi anlaşılacaktır.

(. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _)

Kemâl-i **hüsn** virüpdür şarâb-ı **nâb** sana

Sana helâldür ey muğ-beçe şarâb sana Fuzûlî G. 17/1

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte de sevgilisinin diğerlerinden farkını ortaya koyarken, onu en'lerle vurgularken “sana” kelimesinde imale yapmıştır. Şairin bu imalesi sevgiliye seslenirken ses yoluyla sınırlandırıp onu vurgulamak için ve bunların yalnız onda bulunduğunu söylemek içindir. Şair, sevgiliye benzer bir güzellik hazinesinin bulunamayacağını, bu hazinede sevgilinin perişan zülfüne benzer bir ejderhanın olamayacağını söylemektedir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Hansı yirde **tapılır** nisbet **sana** bir genc-i hüsn

Hansı gencün ejderi zülf-i perişânunca var Fuzûlî G. 82/5

Fuzûlî, bazen de “ben” ve “sen” zamirini birlikte kullanmış, bu iki zamire getirdiği belirtme ve(ya) yönelme hâli ekinde imale yapmıştır. Şairin bu imalelerinde “ben” ile kendisini ve “sen” diyerek çoğu defa sevgilisini vurguladığı görülmektedir. Şair, aşağıdaki beyitte birçok âşık-sevgili arasında kendisi ve sevgilisinin farkını ortaya koyarken izafet kesresi ve atıf vâvı dışında yalnız söz konusu zamirlerde imale yapmıştır. İmaleler anlam doğrultusunda değerlendirildiğinde, imalelerin vezin gereği yapılan ahenksiz uygulamalar olmadığı, bilakis anlam-ahenk bütünlüğünün yansımaları olduğu fark edilmektedir. Zira şair, Leyli diyerek sevgilisini işaret edip (sınırlandırıp) gösterirken Mecnun diyerek kendisini işaret edip göstermiştir. Şair, aşk derdinin esiri ve güzellik kadehinin sarhoşu kimselerin çok olduğunu söyler. Ancak bunlar arasında meşhur olan şair ve sevgilidir. Bu sebeple şaire Mecnun, sevgilisine Leyli denmektedir.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Esîr-i derd-i ışk **u** mest-i câm-ı **hüsn** çok ammâ

Biziz meşhûr olan Leyli **sana** Mecnûn **bana** dirler Fuzûlî G. 74/2

Aşağıdaki beyitte de şair, sevgiliyi (diğerlerinden) farklı kılan bir yöne işaret etmektedir. Sevgili, o denli güzeldir ki onun benzeri, onunla kıyaslanacak kimse yoktur. Ecelden başka da âşığı canı sevgiliden ayıracak yoktur. Beyitte sevgili güzelliği, âşık da ona olan bağlılığı ve onunla olan bütünlüğü ile ön plana çıkmıştır. Sevgiliyi ve âşığı benzerlerinden ayrı ve üstün kılan yönleri olunca, şair de bu yönleri sahip olan ikisini imale yoluyla belirgin kılmıştır. Beyitte yalnız bu iki kelimedeki imale yapılmıştır. Birer ses sanatı olarak görülen imaleler³⁵ aynı zamanda abartma vurgusu içinde de kullanılmıştır³⁶. Sevgilinin güzelliğinin ve âşığın bağlılığının fazlalığı imaleler yoluyla vurgulanmıştır.

³⁵ Bilhassa bunu “sanâ!” şeklinde yapılacak vurgulu bir okuyuşla duymak mümkündür.

³⁶ Dilçin (2010: 250), bu tabiri Fuzûlî'nin bir beytinde yaptığı imale için kullanmıştır.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Öyle müstesnâ güzelsen kim **sana** yokdur bedel

Senden ey cân münkatı' kılmaz **beni** illâ ecel Fuzûlî G. 179/1³⁷

Olumsuzluk ekinde yapılan imaleler de bazı kullanımlarda bir ahenk taşımaktadır. Bu durumda yapılan imale, olumsuzluğu pekiştirmekte ve beyitteki yakarışa, siteme, uyarıya eşlik etmektedir. Hem Fuzûlî hem Bâkî fiillere getirdikleri olumsuzluk ekinde imale yaparak imaleyi anlamı ve ahengi tamamlayan bir öge olarak kullanmışlardır. Fuzûlî, aşağıdaki beytinde imaleyi yakarışa eşlik edecek şekilde bir ses sanatı olarak kullanmıştır³⁸. Şair, Nebi'den (Hz. Peygamber'den) lütfunu eksik etmemesini ister. Zira affetme kapısının anahtarı onun elindedir. Fuzûlî, beyitte izafet kesreleri dışında yalnız olumsuzluk ekinde imale yapmıştır.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Yâ Nebi lütfun Fuzûlîden kem **itme** ol zamân

Kim olur tes**lîm** miftâh-ı der-**i** gufrân sana Fuzûlî G. 7/9

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde hem meddin hem de imalenin sağladığı ahenk-anlam bütünlüğünden istifade etmiştir. Şair, selamet ehline seslenmektedir. Ondandır yanağa asla bakmamasını, kınanmadan sakınmasını ve rüsva şaire bakmasını ister. Beyitte endişe ve kaygıdan emin olmak isteyen kişiye yönelik bir uyarı vardır. Bu uyarının şiddeti şair tarafından iki şekilde vurgulanmıştır: Bunlardan ilki, "bahma" da yapılan imaledir. Şair bu imale ile uyarısını vurgulamıştır. Daha sonra bunu âdeta az görüp "zînhâr" kelimesinin ilk hecesinde med yaparak uyarısının şiddetini artırmıştır. İmale ve med doğrultusunda yapılan okumada "bahmaa zînhâr!" uyarının şiddeti fark edilmektedir. Beyitte aruzu tatbik için gerekli görülen med ve imalenin Fuzûlî'nin elinde nasıl bir ses sanatına ve anlama dönüştüğünü görmek mümkündür.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ey selâmet ehli ol ruhsâra **bahma zînhâr**

İhtirâz **eyle** melâmetden men-**i** rüsvâyâ bah Fuzûlî G. 61/3

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte altı defa imale yapmıştır. İmalelerden ikisi izafet kesresindedir. "Taş" kelimesinde yapılan imale esasında kelimenin ilk hecesi zaten uzun ünlülü olduğu için bir kusur olarak görülmeyebilir. Şair, "şişeni" kelimesinin üçüncü hecesinde yaptığı imale ile beyitte temel objelerden biri olan "şişe"yi vurgulamıştır. Şairin her iki mısradaki iki fiile getirdiği olumsuzluk ekinde yaptığı imaleler ise uyarıya eşlik edip anlamı desteklemiştir. Yani şairin imale tercihleri

³⁷ Fuzûlî'nin aynı anda hem "ben" hem de "sen" zamirine getirdiği yönelme ve belirtme hâli eklerinde yaptığı işlevsel ve ahenkli imalelere şu beyitler de örnek verilebilir:

(_ _ . / _ . _ . / . _ . . / _ . _)

Ben bilmezem **bana** gereğin sen Ha**kîm**sin

Men' eyle virme her ne gerekmez **sana** bana Fuzûlî G. 22/6

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ben fakîrem sen ganî virgil zekât-**i hüsn** kim

Şer' içinde hem **banadur** hem **sana** vâcib zekât Fuzûlî G. 41/3

(_ _ . / _ . _ . / . _ . . / _ . _)

Oldur **bana** murâd ki oldur **sana** murâd

Hâşâ ki senden özge **ola** müdde'â bana Fuzûlî G. 22/7

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Değüldüm ben **sana** mâ'il sen itdün aklumî zâ'il

Bana ta'n eyleyen gâfil **seni** görgeç utanmaz mı Fuzûlî G. 264/6

³⁸ Fuzûlî şu beytinde de seslendiği kimseden kendisine zulmetmemesini ve kendisini azarlamamasını söylerken yalnız "eyle-" fiiline getirdiği olumsuzluk ekinde imale yaparak yakarışı pekiştirmiştir:

(_ _ . / _ . _ . / . _ . . / _ . _)

Gel ey **harîf** şimdi nasihat **kabûl** kıl

Cevr **eyleme** Fuzûlîye hâcet değül itâb Fuzûlî G. 25/7

aslında onun imale zevkinin bir yansımasıdır. Her Şirin suretliye gönül vermemesini ve mana şarabı içmesini tavsiye eden şair, sakınmasını ve çılgın Ferhat gibi şişesini taşa çalmamasını söyler³⁹.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Gönül her sûret-**i** Şirine vir**me** iç mey-**i** ma'nâ

Hazer kıl **taşa çalma** şişeni Ferhâd-ı şeydâ tek Fuzûlî G. 155/3

Fuzûlî'nin başka beyitlerinde de olumsuzluk ekinde yapılan imaleler, uyarı ve tavsiyeye eşlik edip anlamı desteklemiştir. Şair, bunların birinde cefa ateşiyle yandığını, tutuşmuş bir ateş misali olduğunu söylemektedir. Gönüne seslenerek yakınında durmamasını, kaçınmasını tavsiye etmektedir. Beyitte “beni” kelimesindeki imale ile kendisini vurgulayan şair [sınırlandırıp işaret eden (cevr ateşinin yalnız kendisini, en çok kendisini yaktığını vurgulamak isteyen)] “yakdı” fiilindeki imaleyle yanmanın çokluğunu, “odı” kelimesindeki imaleyle cefa ateşinin etkisini vurgulamıştır. “Yanumda” kelimesinin ilk hecesi uzun ünlülü olduğu için doğal olarak imaleli yani uzun okunabilir. “Durma” fiilindeki olumsuzluk ekinde yapılan imale tef'ile sonuna denk gelmiştir. Tef'ile sonunda kısa bir süre durulması ve olumsuzluk ekinde imale yapılarak bu ekin uzun okunması uyarının şiddetini ses yoluyla artırmıştır. İkinci örnekte ise şair, kendisi hakkında asılsız iddialarda bulunan rakibin, figanına yönelik beyhude demesine sevgilisinin itibar etmemesini söyler, sevgilisinden şairin çektiği inlemelere kulak tutmasını ister. Bu beyitte de “sana” kelimesinde yapılan imaleyle sevgili vurgulanmıştır. “Ol söze” kelime grubunun son hecesinde yapılan imaleyle ilk mısra da zikredilen söze işaret edilmiştir. Olumsuzluk ekinde yapılan imale ise uyarı ve tavsiyeye eşlik etmiştir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Cevr **odı yakdı beni yanumda durma** ey gönül

Bir tutuşmuş âteşem kurb **u** civârumdan sakın Fuzûlî G. 236/3

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ger **sana efgânımı** bihûde dir**se** müdde'î

Ol **söze dutma** kulak ben çekdüğüm efgâne dut Fuzûlî G. 40/4

Bâkî de olumsuzluk ekinde yaptığı imaleleri Fuzûlî gibi çeşitli duygulara (sitem, yakarış, uyarı) eşlik edecek tarzda işlevsel kullanmıştır⁴⁰. Hatta Bâkî'nin bu kullanımı Fuzûlî'den daha fazladır. Aşağıdaki beyitte şair sadece bir imale yapmıştır. Bu imale de fiile getirilen olumsuzluk ekinde. Şair, padişahın kulu düşkün Bâkî'yi yanından ayırmamasını ister, padişahın gölgesi gibi yanında sürünmeyi diler. Burada “men eylemê” diyen şair onun yanında gölgesi gibi daim olmak için yakarmaktadır. İmale, yakarışa eşlik etmiştir.

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

Men' eyle**me** yanunca sürinsün ko sâyevar

Bâkî kulun da pâdişehüm bir fütâdedür Bâkî G. 87/5

Şu beyitte olumsuzluk ekinde yapılan imale uyarıya eşlik etmiştir. Bâkî, yukarıdaki beyitte olduğu gibi sadece fiile getirdiği olumsuzluk ekinde imale yapmıştır. Bu imale

³⁹ Fuzûlî'nin burada Ferhat gibi (şarap) şişesini taşa çalmamasını söylerken anlama imale ile eşlik etmesi Bâkî'de de görülmektedir. Her iki şair de gönle seslenmiştir: Fuzûlî'de şişenin kırılmaması, Bâkî'de elden düşürülmemesi şeklinde yer almıştır. Bâkî de fiile getirdiği olumsuzluk ekinde imale yapmış, bu imaleyle uyarıya eşlik etmiştir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Gül **gibi** olmak dilersen şâd u hurrem ey gönül

Lâleleş elden düşür**me** câmi bir dem ey gönül Bâkî G. 300/1

⁴⁰ Bâkî'nin imale yoluyla ahengi nasıl sağladığına dair örneklerin bir kısmı şu çalışmadan alınmıştır. Bk. Hasan Kaplan, *Bâkî'nin Ses Dünyası*, DBY Yay., İstanbul, 2017, s. 371-464. Çalışmada Bâkî'nin tüm aruz uygulamalarına dair örneklere de ulaşmak mümkündür.

ile uyarısının şiddetini artırmıştır. Kendisine seslenen şair, aşk arzusunun güç bir bela olduğunu söyler, kendisinden nasihat isterse aşka heves eylememesini tavsiye eder.

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

Bâkî hevâ-yı '**aşk** ne müşkil belâ imiş

Benden nasihat ister isen eyle**me** heves Bâkî G. 209/5

Bâkî, şu beytinde kimseden yardım istenmemesi konusunda bir tavsiyede bulunmuştur. Muhatabına ömür bir kuru ekmek ile geçse de bu sırrı kimseye açma diyen şair, ona ihtiyacını göstermemesini tavsiye eder. Şair, hikemî söyleyişini bu tavsiye ve uyarıya dayandırmıştır. Bu sebeple de uyarısını belirgin kılmak için önce fiili ikinci mısradan öncelemiştir, sonra da sadece bu fiile getirdiği olumsuzluk ekinde imale yaparak uyarısını pekiştirmiştir⁴¹.

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

Bir pâre nân-ı huşk ile 'ömrün geçerse ger

Aç**ma** bu râzî kimseye 'arz itme ihtiyâc Bâkî G. 31/3

Fuzûlî ve Bâkî, olumsuzluk ekinin yanı sıra işaret bildiren kelimelerde de imale yaparak, imalede ortak zevklerini yansıtmışlardır. Şairlerin özellikle işaret sıfatlarında yaptıkları imalelerde, anlam-ahenk bütünlüğü ortaya çıkmaktadır. İşaret sıfatlarının özelliği vurguyla birleştiklerinde işaret ettikleri varlığı/unsuru sınırlandırarak dikkati yalnızca ona çekmesidir. Şairler, işaret bildiren kelimedeki yaptıkları imaleyle vurguyu söz konusu unsura çekip varlığı belirgin kılmışlardır. Fuzûlî, aşağıdaki beytinde aşk yolunu terk etmeyeceğini söylemektedir. Şairi kemal ehli kimseler arasına dâhil edecek olan bu fazilettir. Beyitte şairin imale tercihi anlama katkıda bulunmuştur. Şair, izafet kesreleri dışında yalnız "bu" kelimesinde imale yapmıştır. Fuzûlî, ilk mısradan söylediği unsuru farklı bir deyişle ana mesajı hatırlatmak ve mesaja tekrar göndermede bulunmak için mısra başında öncelediği kelimeyi imale ile belirgin kılmıştır.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ey Fuzûlî kilmazam terk-i tarîk-i '**ışk** kim

Bu fazilet dâhil-i ehl-i kemâl eyler beni Fuzûlî G. 287/7

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde de imaleyi aynı işlevde kullanmıştır. Yukarıdaki beyitte olduğu gibi kendisine seslenen şair, aşkın dışında yaptığı her işi hata olarak görmüştür. Şairin bildiği doğru budur. Burada da yalnız "bu" kelimesinde imale yapan şair, yukarıdaki beyitte olduğu gibi kelimeyi mısra başında öncelemiştir. Şair "bu" kelimesinde yaptığı imaleyle ilk mısradan söylediği ana mesajını, ikinci mısradan hatırlatmakta ve vurgulamaktadır. Hatta her iki beyit için "bu"larda yapılan imalenin mesajı sınırlandırmak, dikkati sadece bu sınırlandırılan mesaja çekmek gibi bir görev de yüklendiği söylenebilir.

⁴¹ Bâkî'nin olumsuzluk ekinde yaptığı işlevsel imaleler için şu beytlere de bakılabilir. Şair, bu beyitlerde de öncelediği fiile getirdiği olumsuzluk ekinde imale yapmıştır:

(. . _ _ / . . _ _ / . . _)

Bulmasun kimse kusûrum dir isen

Eyle**me** kasr-ı cefâ**yı** bünyâd Bâkî G. 44/4

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _)

Belâdur gel bu sevdâdan geç ey dil

Tolaş**ma** halka-i zülf-i nigâra Bâkî G. 468/5

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Derûnun pür-ma'ârif hem-nişînün merd-i 'ârif kıl

Açıl**ma** ey yü**zi** gül şahs-ı nâ-dâ**na** kitâbâsâ Bâkî G. 2/3

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ey Fuzûlî her amel kılsan hatâdur gayr-i 'ışk

Bu durur ben bildiğüm vallâhu a'lem bi's-savâb Fuzûlî G. 35/7

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenmiştir. Ay gibi olan sevgilinin âşığı katletme düşüncesinden pişmanlık duyması, âşık için büyük bir derttir. Şair, sevgilinin bundan pişmanlık duymaması için Allah'a dua eder. Burada beyit ay gibi olan sevgili etrafında kurulmuştur. Şair de bu doğrultuda her iki mısradaki "ol mâh/meh" diyerek istiare yoluyla sevgiliyi işaret etmiştir. Şairin izafet kesresindeki imale dışında kelime düzeyinde yalnız "ol mâhi" ifadesinin son hecesinde imale yapması beytin anlamına da katkı sağlamıştır. Ayrıca bu imale yoluyla seslenme de belirgin hâle gelmiştir.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Görüp endişe-i katlümde ol mâhî budur derdüm

Ki ol endişeden ol meh peşimân olmasun yâ Rab Fuzûlî G. 24/3⁴²

Bâkî'nin de işaret bildiren kelimelerde yaptığı imalelerin anlam-ahenk bütünlüğü içinde yer aldığı görülmektedir. Bu kullanımda iki şair arasındaki tek fark, Bâkî'nin Fuzûlî'ye göre bu kullanımı daha fazla tercih etmesidir. Bâkî'nin aşağıdaki gazelinin ilk üç beytinde imaleler, anlamı vurgulayan, pekiştiren bir işlevde kullanılmıştır. Şair, bu gazelde tüm işaret (gösterme) sıfatlarında imale yapmıştır. Gazelde 13 defa tekrarlanan "bu" sıfatı tüm kullanımlarında imaleli okunmuştur. Sevgiliye ait farklı güzellik unsurlarının zikredildiği beyitlerde "bu" sıfatında yapılan paralel imaleler, dikkati söz konusu unsura çekmiş ve bu unsuru vurgulamıştır. İşaret sıfatında yapılan imaleler dize başlarında yer alan "nedür" sorusuyla birleşerek ilgili güzellik unsurunu abartmaya da yardımcı olmuştur. İmalelerin arka arkaya gelmesi ve paralel bir görünüm arz etmesi ayrıca zikredilmesi gereken başka bir husustur (Kaplan 2017: 402).

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Nedür **bu** handeler **bu** işveler **bu** nâz u istignâ

Nedür **bu** cilveler **bu** şîveler **bu** kâmet-i bâlâ

Nedür **bu** pîç pîç **ü** çîn çîn **ü** ham-be-ham kâkûl

Nedür **bu** turrallar **bu** halka halka zülf-i müşgâsâ

Nedür **bu** 'ârız **u** hadd **ü** nedür **bu** çeşm ü ebrûlar

Nedür **bu** hâl-i Hindûlar nedür **bu** habbetü's-sevdâ Bâkî G. 6/1-2-3⁴³

⁴² Fuzûlî'nin işaret bildiren kelimelerde yaptığı şu imaleler de işlevseldir:

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Hâsilun evvel gam-i cânândur âhır terk-i can

Bu imiş kısmet Fuzûlî **hâh** ağla **hâh** gül Fuzûlî G. 174/9

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Geçüp dildâra yâr olmak dilersen müdde'âlardan

Seni yârinden ağyâr eyleyen **bu** müdde'âlardur Fuzûlî G. 92/4

(. _ . _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _)

Buyurma tevbe **ana** ol şar**âb**dan nâsîh

Ki görse **anı** dutar cezmi terk-i tevbe Nasûh Fuzûlî G. 54/2

⁴³ "Bu" kelimesi yer aldığı şu üç beyitte de işaret sıfatı olarak kullanılmıştır. Yapılan imaleler göstermede bulunduğu ismi vurgulamıştır:

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _)

Komaz ser-keşliğin **bu** nefsi hod-rây

Müddârâ eylesen vay itmesen vay Bâkî G. 519/1

Fuzûlî ve Bâkî'nin imale zevki noktasında aralarında bazı farklılıklar da vardır. Fuzûlî'de fiillerde yapılan imalelerin ahenkli kullanımına dair örnekler sayıca çok az iken Bâkî'de oldukça fazladır. Örneğin Fuzûlî, şu beyitte dört fiilde, bu fiillere getirdiği geçmiş zaman ekinde, imale yapmıştır. İmale, ikinci mısradaki kısa aralıklarla sıralanan fiillerde yapılmıştır. Şair, aşk hâllerinin felek tarafından kendisine verildiğini söylemektedir. Bunca yıl koşturan Mecnun, şaire bu konuda ulaşamamıştır. Beyitte ikinci mısradaki koşturan biri anlatılmaktadır. Bu kişinin uzun yıllar koşturduğunun söylenmesi, akla hızlı ve derin nefes alışverişlerini getirmektedir. İmalelerin de bu noktada harekete eşlik ettiği görülmektedir. İmaleler, uzun zamandır hızla koşan birinin âdeta hareketini ve nefes alışverişlerini yansıtmaktadır.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

İşk etvârın müselleme eyledi gerdün bana

Bunca kim yeldi yüğürdi yetmedi Mecnûn bana Fuzûlî G. 14/1

Bâkî'de imalenin ahenge dönüştüğü kullanımlarda fiillerde yapılan imaleler önemli bir yer tutmaktadır. Öncelikle bu beyitlerde art arda sıralanan fiillerde hareket imajı daha etkili anlatılmıştır (Filizok 1993: 122). Bu hareket de, ilgili fiillerde yapılan bilinçli imaleler ile ortaya koyulmuştur⁴⁴. Aşağıdaki beyitte Bâkî, üç fiili art arda kullanmıştır. Fiillerin sağladığı aksiyona dayalı ritim ve hareket imajı bu üç fiilde yapılan imaleler ile daha da artırılmıştır. Şair, “öp-” ve “görüş-” fiillerinin ilk hecesinde yani fiillerin kökünde, “kuc-” fiilinde ise ekte imale yapmıştır. Bu imaleler bir aruz kusuru değil, şairin bilinçli tercihi olan söz diziminden ileri gelmektedir. Dolayısıyla bu fiillerde yapılan imaleler, anlamı destekleyen kullanımlardır. Bâkî, “âfet-i devrân” olarak nitelendirdiği sevgiliye seslenmiştir. Şair, sevgilinin kolye ve kemerinden şikâyet etmektedir. Sevgilinin kolye ve kemeri, onu kucaklamakta, sarmakta ve onunla söyleşmektedir. Oysa âşık, onu görememekte, onun nerede olduğunu dahi bilmemektedir. Âşık da bu durum daha ne kadar sürecek diye kızmaktadır (Kaplan 2017: 403). Beyitte âşığın çaresizliği ve şikâyeti hâkim duygulardır. İmaleler, âşığın duygularını yansıtırken fiilleri de vurgulamaktadır⁴⁵.

(. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _)

Kandasın biz de gel ey âfet-i devrân görelüm

Nice bir öpe kuca görüşe tavk u kemerün Bâkî G. 277/3

(_ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _)

Bâkî gider endişe-i dünyâyı gönülden

Değmez bu kadar rağbete bu menzil-i fânî Bâkî G. 545/5

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Bir 'aceb hâlet-durur bu 'aşk olmaz müstemir

Gâh mihnet gâh hasret gâh fûrkat gâh şevk Bâkî G. 237/2

⁴⁴ Burada Bâkî'nin, imparatorluğun başkentinden Halep, Mekke, Medine'ye kadar uzanan geniş coğrafyadaki hareketli ve iniş çıkışlarla dolu yaşamının, şairin farklı görevlere geliş gidişlerinin, bürokratik yaşamındaki aksiyoner kişiliğinin, yaşadığı dönemdeki hareketli hayatın ve fetihlerin (bezmin ve rezmin hareketli yaşamının) etkili olduğu söylenebilir. Bu tarz bir hayat, Fuzûlî'de görülmemektedir. Fuzûlî'nin durgun yaşamı onun hareket ve aksiyondan ziyade iç dünyasına yönelmesine sebep olmuştur.

⁴⁵ Bazı yönlerden Nedim'i hazırlayan şairlerden biri olarak kabul edilen Bâkî'nin bu kullanımı, Nedim'de de yer almıştır. Nedim'in bir beytindeki imaleler için Dilçin (2010: 250) şunları söylemektedir:

Döğülmege **s**öğülmege **k**oğulmaga bi'llâh

Hep kâilüm ammâ ki efendim senün olsam

“Bu beytin vezni mef’ûlü mef’ûlü mef’ûlü faülün’dür. Beytin ilk dizesinde arka arkaya gelen 3 eylemin ilk hecesinde (dö-, sö-, ko-) imale yapılmaktadır. Bu hecelerde gerektiği kadar uzatmaya uygun 3 yuvarlak ünlünün yarattığı abartılı ses yoğunluğu, kulun efendisine, âşığın sevgiliye karşı yalvarış ve yakarışlarını anlatır. Bu imalelerin doğurduğu yalvarış ve yakarış tonu, hiç kuşkusuz böyle bir söz düzenlenişinden ve o yönde bir söz, eylem ve yapı seçiminden ileri gelmektedir. Bu nedenle, bu eylemlerde yapılan imaleler bir aruz kusurundan çok bir ses ve anlam sanatı değeri taşır. Nedim bu imalelerle, efendisinin olması karşılığında ona gönül rızasıyla boyun eğeceğini ve onun her türlü eziyetine katlanabileceğini, birbirini izleyen bu ses vurgulamalarıyla, bu 3 eylemin üstüne basa basa anlatır.”

Bâkî, aşağıdaki beyitlerde arka arkaya sıraladığı “çek-” ve “çevür-” fiillerinin sonuna getirdiği eklerde imale yapmıştır⁴⁶. Şair, ilk örnekte bu iki fiilin son hecelerindeki dilek-şart ekinde imaleye yer vermiştir. Bu ekte yapılan imaleler anlamı desteklemektedir. Beyitte anlatılan şarap ve kebabın tanınmış iki katil olmasıdır. Zamanın zabıtası zaman zaman onları çekip çevirse buna şaşırılmamalıdır. Saf şarap, süzülüp çekilerek yapılır. Kebab da çevrilerek pişirilir. Yapılan imaleler bu iki fiilin anlattığı hareketi vurgulamıştır. İkinci beyitte ise Bâkî, aynı fiillerin sonuna getirdiği geçmiş zaman ekinde imale yapmıştır. Buradaki imaleler de anlamı desteklemektedir. Beyitte âşğın inleme ve bağırışlarını taklit ettiği için cezalandırılan bir dolap vardır. Burada hüsn-i ta'lil içinde anlatılan olay, bahçıvanın dolabı çok fazla çekmesi, çevirmesidir. İmaleler bu hareketi pekiştirmekte, dolabın çıkardığı gıcırtılı sesin şiddetini artırmaktadır. Ayrıca birinci mısraın başında ve sonunda medli okumalar da beytin ses değerini artırmıştır (Kaplan 2017: 404).

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Şahne-**i** devrân n'ola çek**se** çevür**se** dem-be-dem
İki kan**lu**dur anılmış bâde-**i** nâb **u** kebâb Bâkî G. 20/4

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Bâğda dülâbı çok çek**di** çevür**di** **bâğ**bân
Öykünür **diyü** gamunda nâle **vü** efgânuma Bâkî G. 434/2

Bâkî, “yan-” ve “yakıl-” fiillerini art arda kullanmış ve bu fiillerin sonuna getirdiği geçmiş zaman ekinde imale yapmıştır. Sevgilinin gam meclisinde can ve gönül yanmıştır. Sakiden beklenen elini çabuk tutması ve ayağını (kadehini) yürütmesidir. Zira mecliste dostlar susuzdur. Can ve gönül yanıp yakılmaktadır. Yapılan imaleler ile bu yanma ve yakılmanın derecesi artırılmıştır. Bu imaleler, vurguladığı fiillerde eylemi abartmıştır. Bir ses ve anlam sanatına dönüşen imaleler yanma ve yakılma hadisesinde ortaya çıkan sesi, sızıyı yansıtmıştır (Kaplan 2017: 405)⁴⁷.

(_ _ . _ / _ _ . _ / _ _ . _ / _ _ . _)
Bezm-**i** gamında cân u dil yand**ı** yakıld**ı** sâkiyâ
Depret elün sür **ayağ**ı meclisde yârân teşnedür Bâkî G. 69/4⁴⁸

Fuzûlî'nin aynı görevdeki eklerde yaptığı bazı imaleler de anlamı belirleyici ve vurgulayıcı işlevleriyle ahenkli imalelere dâhil edilebilir. Bu kullanımda şair, farklı kelimelere getirdiği aynı ekte imale yapmıştır. Bu eklerden bilhassa belirtme hâli ekinde yapılan imaleler yoluyla dikkat eylemden etkilenen varlıkların üzerine çekilmiştir. Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinde imaleleri kullanımı böyledir. Şair, sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarının kendisi üzerindeki etkisini anlatmaktadır. Sevgilinin boyu, beni, ayva tüyü, yanağı; gam, dert, sıkıntı, bela içinde âşğın boyunu bükmüş, gözyaşını dökmüş, gönlünü yıkmış, canını yakmıştır. Şair, eylemden etkilenen konumdaki “kadd, yaş, gönül” kelimelerinin sonuna getirdiği belirtme hâli ekinde

⁴⁶ Bâkî'nin bu şekilde art arda sıraladığı fiillerin ikileme izlenimi verdiği görülmektedir. Şairin iki fiili art arda sıralayıp bu fiillerde imale yapması ikilemelerde yaptığı imaleler ile bütünlük arz etmektedir. Bâkî, ikilemelerde yaptığı bazı imaleleri de kusur olmaktan çıkarmış, hünere dönüştürmüştür.

⁴⁷ Beyitte ikinci mısraın hemen başında -depret elün, sür ayağı- yapılmayan ulamalar da bir kusur değildir. Zira burada emir kipi çekimiyle vurgulanan, hareketin hemen yapılmasıdır. Yapılmayan ulamalar sakiye olan sesleniş ve ondan beklenen hareketi belirgin kılmıştır.

⁴⁸ Bâkî'nin aşağıdaki beyitleri de fiillerde yapılan imalelerin işlevsel kullanımına örnek gösterilebilir:

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Püte-**i** hicrân içinde **sîm**-tenler 'aşkına
Gerçi **yanur** yakılır 'âşık velî altun olur Bâkî G. 142/4

(. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _ _)
İzün **toz**ına yüzlerin sürmeğe
Dökild**i** saçıld**ı** gül **ü** yâsemîn Bâkî G. 368/4

imale yapmıştır⁴⁹. Söz konusu imaleler her tefilenin son hecesine gelmiştir. Yani imaleler birbirine eşit uzaklıkta olup vurgu ile de uyuşmaktadır. Bu beyitteki ahenk konusunda Hasibe Mazıoğlu (2014: 329), şu tespitte bulunmuştur: “Şairlerin oldukça az kullandıkları mütefâilün veznindeki beyitte, imaleler vurgulu hecelere getirilerek kelimelerin tabii söylenişi bozulmamış ayrıca beyitte kelimelerin yapısı ile vezni arasında bir uyum sağlanmıştır.”

(. . . . / / /)

Nice kadd ü hâl ü hat **u** ruhun gam u derd ü renc ü belâ ile

Büke kaddü**mi** töke **yaşımı** yıka gönlü**mi** yaka cânımı Fuzûlî G. 305/6

Fuzûlî aşağıdaki beytinde de ikinci mısradaki farklı kelimelere getirdiği üç belirtme hâli ekinde imale yapmıştır. Söz konusu imalelerin biri dışında diğer ikisi dört eşit parçaya bölünebilen *mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* kalıbında ilgili tefilenin son hecesine denk gelmiştir. Yani imaleler yukarıdaki örnekte olduğu gibi vurgulu hecelerdir. Vurgulu hecelerde yapılan uzatmalar da normal kabul edilebilir. Şair, yukarıdaki örnekte olduğu gibi kısa cümlelerde, her cümlenin nesnesinde imale yapmıştır.

(. . . . / / /)

Tılısm-ı genc için bin ism-i a'zam **yâd** dutdun dut

Tılıs**mi** sındırup genci bozup is**mi** unuttun dut Fuzûlî G. 43/1

Fuzûlî, şu beytinde imalelere aynı zamanda paralel bir yapı içinde yer vermiştir. Şair, dört farklı kelimeye getirdiği iyelik ekinde imale yapmıştır⁵⁰. Şair, izzetinin mumunu, talihinin azmini, devletinin hükmünü, yeme içme evini vurgulamıştır. Bu vurgulamaları pekiştiren de yapılan imalelerdir.

(. . . . / / /)

İzzetüm şem**i** münevver tâli'üm 'az**mi** kavî

Devletüm hük**mi** revân 'ayşüm evi ma'mûr idi Fuzûlî G. 272/3

Bâkî de Fuzûlî gibi aynı ek üzerinde imale yaparak imaleyi bir ahenge dönüştürmüştür. Bâkî, bazen aynı eki birkaç değişik kelimedeki imaleli kullanarak bu kelimelerin hepsini birden vurgularken bazen de aynı eki sadece bir kelimeye getirip o kelimeyi bu yapıyla en az iki defa tekrarlamıştır. Bu durumda imale sadece tek kelimeyi vurgulamakta ve o kelimeyi belirgin hâle getirmektedir. İmalenin bu şekildeki kullanımından Bâkî, daha fazla istifade etmiştir. Şair aşağıdaki beyitte belirtme hâli ekinde imale yaparak dikkati eylemden etkilenen varlıkların üzerine çekmiştir. Sevgili

⁴⁹ Mısra sonunda yer alan “cânımı” kelimesinin son hecesindeki belirtme hâli eki de aruz gereği kapalı (uzun) kabul edilmektedir.

⁵⁰ Bâkî de iyelik eklerinde imale yaparak ahengi sağlamıştır. Şair, şu beytinde Fuzûlî gibi iyelik eklerinde paralel imaleler yapmıştır. Bâkî, sevgiliye ve aşığa ait özellikleri arka arkaya sıralamıştır. Sevgilinin sözü, vefası ve yemini; âşığın gönül kırıklığı ele alınmıştır. Dilberin sözü bütün ama vefası azdır. Âşığın gönlü kırık ama sözüne ve yeminine bağlılığı tamdır. Beyitte dört iyelik eki vardır ve hepsinde imale yapılmıştır. Şair, bu eklerde yaptığı imaleler yoluyla ilgili kelimeleri vurgulamakta, sevgilinin özelliklerini daha belirgin kılmaktadır. Beyitte âşığın gönül kırıklığı belirtilirken kullanılan ve sonu kısa ünlü ile biten Farsça “şikeste” kelimesinde yapılan imale de bir kusurdan ziyade anlamı destekleyen bir kullanım göstermektedir. Zira şair bu kelimenin son hecesinde yaptığı imale ile âşığın gönül kırıklığının fazlalığını ortaya koymuştur (Kaplan 2017: 399).

(. . . . / / /)

Dil-berün 'ah**di** bütün ammâ vefâ**sı** süst olur

'Aşıkun gön**li** şike**ste** 'ahd ü peymâ**ni** dürüst Bâkî G. 22/3

Bâkî başka bir beytinde dört imaleden üçünü iyelik ekinde yapmıştır. Şair, bu beyitte de sevgiliye ait bazı özellikleri sıralamış, onun güzellik unsurlarından bahsetmiştir. Sevgilinin dudağı şarap, saçları sümbül, yanağı ise gül yaprağı gibidir. Vurgulanan sevgilinin dudağı, saçları ve yanağıdır. Şair, bu üç kelimenin sonuna getirdiği iyelik ekinde imale yapmıştır. Burada yapılan imaleleri de bir kusur saymamak gerekir. Bir önceki örnekte görüldüğü gibi şairin bilinçli yaptığı bu tarz imaleler hem anlamı desteklemekte hem de ahenge katkı sağlamaktadır.

(. . . . / / /)

Lebleri mül saçlar**ı** sümbül yan**ağ**ı berg-i gül

Bir semen-ber serv-i hoş-ref**târ** dirsene işte sen Bâkî G. 380/2

âşîğın boyunu çeng gibi eğmiş, gözyaşlarını da ırmaklar gibi akıtmıştır (ya da çeng sazına teller yapmıştır.). Âşîğın bedenini ateşlere koymuş, canını öd ağacı gibi yakmıştır. Beyitte sevgilinin yaptığı eylemlerden âşîğın boyu, gözyaşları ve canı etkilenmiştir. Bu üç kelimeye getirilen belirtme hâli ekinde yapılan imaleler, anlamı destekleyen bir kullanıma dönüşmüştür (Kaplan 2017: 397).

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Kaddü**mi** çeng eşkü**mi** rüd eyledün

Cismüm âteş cânü**mi** 'üd eyledün Bâkî G. 263/1

Aşağıdaki beyitte Bâkî “sen, ben, dert” kelimelerine yönelme hâli eki getirmiş ve her üç kelimeye, bu ekte, imale yapmıştır. Ezel meclisinde sevgilinin derdine razı olup evet diyen kimse, keder ve gam bana, yiyip içip eğlenme sana olsun demiştir. Burada yönelme hâli ekinde yapılan imale, eylemlerin yöneldiği varlıkları -sen ve ben kişilerini- daha belirgin hâle getirmiş, anlamı desteklemiştir⁵¹.

(_ . . _ / . . . _ / _ . . _ / . . . _)

Derd ü belâ vü gam bana 'ayş u safâ sana didi

Şol ki ezelde derdü**ne** kâ'il olup belâ didi Bâkî G. 528/1

Bâkî, yönelme hâli ekini “dert” kelimesine getirmiş ve imale yapmıştır. İmaleler ilk mısradaki gönül yaralarının verdiği derdi, ikinci mısradaki ise aşkın verdiği derdi vurgulamış ve yaraların çokluğunu pekiştirmiştir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Derdü**ne** dil zahmının 'aşkunla dermân eyledüm

Şimdi 'aşkun derdü**ne** düşdüm bulunmaz çâreler Bâkî G. 59/6⁵²

Bâkî'de bazen bu tarz kullanımlar sadece bir beyit ile sınırlı olmayıp birkaç beyiti birden kapsayabilmektedir. Şair, 507 numaralı gazelinde üç beyitte mısra başlarında yer verdiği akıl, baş ve gönül kelimelerinde belirtme hâli ekinde imale yapmıştır. Bu imaleler, bir kusur değil şairin bilinçli tercihi ile bir ahenk bildirmektedir. Burada paralel bir kullanım da söz konusudur.

(. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _)

Ağlamakdan gam-ı hicrân ile bî-hûş oldum

'Aklü**mi** kanlu yaşum aldı mey-i **nâb** gibi

Başü**mi** kesdü**ğine** râziyem ol hününün

Ayağın bassa yüzüm üstüne kass**âb** gibi

Gönlü**mi** rüşen ider şu'le-i dâğ-ı 'aşkun

Pertev-**i** meş'ale-**i** mihr-i cihân-**tâb** gibi Bâkî G. 507/2-3-4⁵³

⁵¹ Bâkî'nin yönelme hâli ekini farklı kelimelere getirerek imale yaptığı başka bir kullanımda da imale, kelimeleri belirgin kılmıştır. Şair “göz” ve “el” kelimelerini bu yolla vurgulamıştır. Bu örnekte de yönelme hâli ekinde yapılan imale dışında beyitte başka imale bulunmamaktadır.

(. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _)

Gözü**me** 'âlemi göstermez idüm nergisvâr

Sahn-ı gülşende alaydum elü**me** câm-ı zeri Bâkî G. 512/4

⁵² Bâkî aşağıdaki beyitte paralel imaleler yapmış ve iki defa yer verdiği “kim” belirsizlik zamirinde belirtme hâli ekinde imale yapmıştır. Bu yolla zamiri vurgulamıştır:

(_ _ . / _ . . . / / _ . .)

Gül gülse dâ'im ağlasa bülbül 'aceb degül

Zirâ **kimine** ağla dimişler **kimine** gül Bâkî G. 304/1

Şair şu örnekte ise “gök” kelimesini iki defa kullanmış ve bu kelimeye getirdiği yönelme hâli ekinde imale yapmıştır. Beyitte sadece iki imale yapılmıştır ve ikisi de aynı ektedir. Böylece bu eklerde yapılan imaleler yoluyla eylemden etkilenen varlık belirgin kılınmıştır.

(_ _ . / _ . . . / / _ . .)

Âhum gö**ğe** boyandı gö**ğe** gök boyanmadın

Yandum o **şem'** şevkine pervâne yanmadın Bâkî G. 397/1

Fuzûlî, ikilemelerde yaptığı imaleleri -az da olsa- bazı örneklerde kusurdan hünere dönüştürmesini bilmiştir. Bu tarz imalelerde şair, ikilemeyi oluşturan kelimelerin birinde veya her ikisinde yaptığı imaleler yoluyla anlamı desteklemektedir. Şair, aşağıdaki beytinde parça parça olan yaralı ve kederli gönlünden sevgilinin muhitindeki her köpeğe bir parça parça feda ettiğini söylemektedir. Burada ikileme yoluyla gönlünün yaralı ve perişan olduğunu ortaya koymak isteyen şair, ikilemede yaptığı imale ile abartma vurgusu içinde gönlünün ne denli parça parça olduğunu (yahut küçük parçalara bölündüğünü) ortaya koymuştur.

(. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _)

Pâre pâre dil-i mecrûh u perişânımdan

Ser-i küyunda olan her ite bir pâre fidâ Fuzûlî G. 3/5

Şair, ramazan ayı münasebetiyle şaraptan uzaktır. Bayramı beklemekte, gül renkli şarabı gözlemektedir. Hasretle uzun uzun bakan şairin gözüne kara su inmiştir. Fuzûlî, burada bakmanın uzun süreliğini vurgularken ikilemeyi oluşturan ikinci kelimenin her iki hecesinde birden imale yapmıştır. Şairin bu tarzda yaptığı imaleler azdır. Fuzûlî'nin ikilemelerde vezin gereği yaptığı imaleler daha çoktur⁵⁴.

(. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _)

İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayram ayına

Baka **baka** incedür gözüm^{müze} kara su Fuzûlî G. 243/7

Bâkî ise ikilemelerde yaptığı sistemli ve bilinçli imaleler yoluyla anlamı desteklemiş, ahenge katkı sağlamıştır. Bâkî'nin, Fuzûlî'den farklı olarak Türkçe kelimelerle kurduğu ikilemelerde imale yaptığı görülmektedir. Şair, aşağıdaki beyitte sevgiliden ayrılığının akşamında mum gibi yana yana eridiğini, ömrün sona erdiğini, buna rağmen kavuşma sabahının bir türlü olmadığını söylemektedir. Âşık, sevgiliden ayrı olduğu için gam çekmekte ve mum gibi yanmaktadır. Bu durum “yana yana” ikilemesi ile daha etkili ortaya konulmuş, hem anlam pekiştirilmiş hem de ahenk sağlanmıştır. Ahengi artıran diğer unsur ise “yana yana” ikilemesinin ilk hecesinde imale yapılmasıdır. Bu yolla yanmanın derecesi abartma vurgusu içinde ortaya konulmuştur (Kaplan 2017: 406).

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

Subh-ı visâlün irmedi pâyâne yitdi ‘ömr

Şâm-ı gamunda **şem’ gibi yana yana** ben Bâkî G. 357/4

Şair, “döke saça” ikilemesini kullandığı bir beytinde ikilemeyi oluşturan sözcüklerden ilkinin ilk hecesinde, ikincisinin ikinci hecesinde imale yapmıştır. İmaleler anlamı desteklemiştir. Şair, sevgilinin yolunda gözyaşı döke döke gözyaşı akçesi hazinelerini sonunda tüketmiştir. İkilemede yapılan imaleler şairin gözünden dökülen yaşları

⁵³ Bâkî başka bir gazelinin ise ilk dört beytinde dilek-şart ekinde imale yapmıştır. Redifinde de dilek-şart ekinin yer aldığı bu gazelde yapılan imaleler yoluyla dileme ve istemenin fazlalığı ortaya konulmuştur. Gazelde baştan sona âşığın dilinden bazı dilekler anlatılmıştır. Şair, bu dileklerini anlatırken yaptığı imaleler yoluyla gerçekleşmesini istediği dilekleri vurgulamıştır.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Açıl^{sa} gonca mânend-ⁱ leb-ⁱ la’l-ⁱ nigâr olsa

Saçıl^{sa} hurde-ⁱ pîrûze sahrâ sebzâr olsa

Getürsem pendini bir bir yirine vâ’iz-ⁱ şehrûn

Bahâr olsa nigâr olsa şarâb-ⁱ hoş-güvâr olsa

Elinden sâkî-ⁱ dehrûn ne kanlar yutduğum görsen

Açıl^{sa} lâleveş dâğ-ⁱ nihânım âşikâr olsa

N’olur bi-rahm u sengin-dil cefâ-hü tünd ü ser-keşden

Gönüller inle^{se} şûh olsa dil-ber şivekâr olsa Bâkî G. 452/1-2-3-4

⁵⁴ Bu alana dair örnekler “Vezin Gereği Yapılan” imaleler başlığı altında verilmiştir.

abartma vurgusu içinde ortaya koymuştur. Bu yolla şair, sevgili uğrunda ne kadar fazla gözyaşı döktüğünü daha iyi anlatmıştır (Kaplan 2017: 407).

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

Bâkî yolında **döke** **saça** harc idüp gözüm

Ahır düketdi nakd-i şirişküm hızânesin Bâkî G. 382/7

Gönlüne seslenen Bâkî, her dem gözlerinden katre katre damlayanın, feleğin elinden kâse kâse yuttuğu kanlar olduğunu söyler. Şair, beyitte ikilemeler yoluyla hem kanlı gözyaşlarının hem de feleğin elinden içtiği kanların (çektığı ıstırapların) çokluğunu vurgulamıştır. Şair, “katre katre” ikilemesinin son hecesinde yaptığı imale ile gözlerinden damlayan kanlı gözyaşlarının çokluğunu pekiştirmiştir. Şair, “kâse kâse” ikilemesinin son hecesinde yaptığı imaleyle ise feleğin elinden çok ıstırap çektiğini vurgulamıştır. Beyitte ikilemelerde yapılan imaleler dışında imale yoktur. Şair, imaleleri abartma vurgusu içinde kullanarak kusurdan hünere dönüştürmesini bilmiştir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Devr elinden kâse kâse yutduğum kanlardır ol

Katre katre tamlayan gözden dem-â-dem ey gönül Bâkî G. 300/2

Vezin Gereği Yapılan İmaleler

Aruz vezni hecelerin uzunluk-kısalığına dayalıdır. Bu sebeple divan edebiyatında şairler kapalı (uzun) heceye ihtiyaç duyduklarında imaleye başvurmuşlardır. Her imaleyi vezin gereği görüp kusur olarak nitelendirmek ve ahenksiz bulmak ne kadar yanlışsa her imalenin mutlaka ahenk ve anlam endişesiyle yapıldığını iddia etmek de o kadar yanlıştır. Fuzûlî'nin gazellerine bu doğrultuda bakıldığında onun da bazı imaleleri Bâkî gibi vezin gereğidir. Şair, kapalı yani uzun heceye ihtiyaç duyduğu için imale yapmaktadır. Bu tarz imalelere, imale tanımlarında da vurgulandığı üzere vezin (kalıp) gereği demek daha doğrudur.

Vezin gereği yapılan imalelere ilk olarak izafet (tamlama) kesrelerinde (-i, -i, -yı, -yi) ve atıf vâvlarında (u, ü, vü, vü) yapılan imaleler dâhil edilebilir. Bu tarz imalelerin belirgin bir kusur taşımadıkları gibi bir ahenk de bildirmedikleri daha önce söylenmişti. Burada farklı olarak aynı beyitte tekrarlanan bazı kelimelerde ve eklerde yapılan imaleler incelenecektir. Fuzûlî, bazen bir beyitte iki kez tekrarladığı bir kelimenin iki farklı hecesinde birden imale yapmıştır⁵⁵. Bu örneklerde aynı kelimenin farklı hecelerinde yapılan imalelerin her ikisinin de işlevsel bir yön taşıdığını söylemek zordur. Ancak bir hususu belirtmek gerekir. Şairin bu şekilde yer verdiği kelimelerin

⁵⁵ Bâkî'de de bu tarz kullanıma rastlanmaktadır. Ancak Bâkî, beyitte iki defa kullandığı/tekrarladığı kelimenin aynı hecesinde imale yaparak ikilemelerde olduğu gibi imaleyi ahenge dönüştürmüştür. Burada tekrarlanan kelime bu kullanımıyla zaten anlamı vurgulayıp pekiştirirken ilgili kelimedeki imale yapmak bu vurgu ve pekiştirmeyi daha da artırmaktadır. Aynı zamanda tekrarın sağladığı ses değerine ek olarak artı bir ses değeri sağlanmaktadır. Aşağıdaki beyitler bu kullanıma örnektir:

(. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _ _)

Zamîrin şikest itme erbâb-ı 'aşkun

Yine sana râci' **yine** sana 'â'id Bâkî G. 42/2

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

Mecnûni gör ki **komadı** 'aşkını Leylinün

Nâmûs u nengi **kodı** vü terk itdi taht u tâc Bâkî G. 31/4

(_ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _)

Dil-berlerün ey gonca-dehen 'âdeti **budur**

Gül ruhlarını ara öpüp **ara** sarılmak Bâkî G. 247/4

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Hasret-i câm-ı **lebi** çeşmüm **tolu** kan eyledi

Yâr bilmez **mi tolu** üstinde 'âdet neydüğün Bâkî G. 348/4

özelliği araştırmacıların bünyesinde uzun ünlü taşıdığını söylediği kelimeler olmasıdır⁵⁶. Nitekim şairin bu şekilde imale yaptığı kelimelerin ilk veya ikinci hecesinin uzun ünlülü olduğu görülmektedir. Şair, aşağıdaki beytinde aynı beyitte aynı mısırda “iki” kelimesinin önce ikinci sonra da birinci hecesinde imale yapmıştır. Bu kelimenin ilk hecesi uzun ünlülü kabul edilmektedir⁵⁷, o hâlde kelimenin ikinci hecesinde yapılan imale vezin gereğidir.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

İki satr eyleyüp ol **iki** mey-gün **la'**ler vasfın

Görenler her birin bir çeşm-i gevher-bâre yazmışlar Fuzûlî G. 76/4

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde farklı bir kalıpta, farklı bir kelimedede vezin gereği imale yapmıştır. Şair, ilk mısırda “dolu” kelimesinin ikinci hecesinde imale yaparken ikinci mısırda farklı bir yerde aynı kelimenin ilk hecesinde imale yapmıştır. Bu arada “dolu” kelimesinin de ilk hecesi uzun ünlülü kabul edilmektedir⁵⁸. Beyitte “ile” edatının her iki hecesindeki imale de vezin gereğidir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ey Fuzûlî zehr-i kahr **ile** doludur tâs-ı çerh

Çekmez **anun** kahrını her kim çeker bir **dolu** tâs Fuzûlî G. 127/7

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde de farklı bir kalıpta, farklı bir kelimedede vezin gereği imale yapmıştır. Şair, ilk mısırda ikinci tefilenin (fâ'ilâtü) üçüncü hecesine denk gelen “kapu” kelimesinin ikinci hecesinde, ikinci mısırda yine aynı kelimenin ikinci tefilenin (fâ'ilâtü) üçüncü hecesine denk gelen birinci hecesinde imale yapmıştır. Buradaki imale, uzun ünlülü olarak değerlendirilen⁵⁹ bu kelimenin ilk hecesine geldiği için ilk mısradaki kullanıma vezin gereğidir demek doğru olacaktır.

(_ . _ / _ . _ . / . _ . / _ . _)

Hüblar senün **kapuna** gelürler bölük bölük

Gitmezler özge **kapuya** sensin ağaları Fuzûlî G. 268/2

Vezin gereği yapılan imalelere bazı eklerde yapılan imaleler de dâhil edilebilir. Bu yapıda şair, aynı eki beyitlerde hem uzun hem kısa hece olarak değerlendirmiştir. Şu beyitte şair, bazı örneklerde imale yaparak ahengi artırdığı, anlamı desteklediği olumsuzluk ekinde hem imale yapmış hem de yapmamıştır. Şair, “ağrı**ma**” kelimesinde imale yaparken aynı mısraın devamında “urma”da imale yapmamıştır. Bu sebeple olumsuzluk ekinde yapılan ilk imale vezin gereği olarak nitelendirilebilir.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Çü yok ışk âte**şi** bir şu'le çek**se** tâkatün ey ney

Baş ağrı**ma** dem-**i** ışk urma ancak nâle **vü** zâr it Fuzûlî G. 42/4

Fuzûlî'nin aynı ek için aynı uygulamayı başka bir beytinde de yaptığını görmekteyiz. Şair, aynı mısırda “uy**ma**” kelimesinde olumsuzluk ekinde imale yaparken “tur**ma**”da yapmamıştır. Her iki mısraın sonunun da (urma / oturma) olumsuzluk ekiyle tamamlandığı ve aruz kuralı gereği bu son hecelerinin kapalı kabul edildiği düşünüldüğünde şairin bu ekte yaptığı imalenin vezin gereği olduğu söylenebilir.

⁵⁶ Erdem'in (2008a: 251), Eski Anadolu Türkçesi manzum metinlerde imale yapılan hecelerde aslında bu imaleye gerek kalmadığını ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı yazısında aslı ünlü uzunlukları ve imale arasındaki ilişkiye dair sorduğu şu sorular, divan edebiyatına ait manzum metinleri inceleyenlerin düşünmesi gereken sorulardır: “Türkçede birincil (asli) uzun ünlüler var mıdır? Varsa bu ünlüler neden kısalmıştır? Kısalma eğilimi tam olarak ne zaman tamamlanmıştır? Acaba manzum metinlerde kapalı hece zannettiğimiz ve üzerinde imale yaptığımız manzum metinlerde, gerçekten imaleye ihtiyaç var mıdır? Yoksa bu imale yapılan heceler birincil ünlü uzunluklarının bir işareti olamazlar mı?”

⁵⁷ Bk. Tekin 1995: 181.

⁵⁸ Bk. Erdem 2008a: 267.

⁵⁹ Bk. Başdaş 2007: 97.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

Gönül tâ var elünde câm-ı mey tesbihe el urma

Namâz ehline uyma anlar ile turma oturma Fuzûlî G. 249/1

Fuzûlî'nin bilhassa Türkçe kelimelerle kurduğu ve mısra başında kullandığı ikilemelerde de vezin gereği imale yaptığı görülmektedir⁶⁰. Şair, özellikle *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazdığı şiirlerinde “döne döne” ikilemesini böyle kullanmıştır. Şairin aşağıda yer alan üç farklı şiirinde mısra başında bu ikilemenin ilk, üçüncü ve dördüncü hecesinde imale yaptığı görülmektedir. Art arda aynı tefîlede yapılan bu imaleler vezin gereği yapılmıştır.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

'İşk ehlin âteş-i hicrâna eylersin kebâb

Döne döne imtihân itdün budur âdet sana Fuzûlî G. 12/5

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Ey Fuzûlî nâvek-i âhumla aldum intikâm

Döne döne gerçi bî-dâd itdi çarh-ı dün bana Fuzûlî G. 14/6

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Döne döne la'î-i mey-günun öper ey gonca-leb

Kılmasun mı reşk-i câm u bâde hünin-dil beni Fuzûlî G. 296/6

Şairin “döne döne” ikilemesinden farklı olarak farklı bir ikilemeyi farklı bir kalıpla farklı bir sistemde daha imale yaptığı bir örnek vardır. Fuzûlî, “nice nice” ikilemesinin de ilk, ikinci ve dördüncü hecesinde imale yapmıştır. Bu ikilemenin ilk hecesinde yer alan “ne” araştırmacılar tarafından uzun ünlülü değerlendirilmektedir⁶¹.

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

Ma'mûr dut neşât ile cân meskenün müdâm

Nice nice bu dehr ider hâneler harâb Fuzûlî G. 25/3

Ahengi Bozan İmaleler

Her imale anlamı destekleyen ve pekiştiren, ilgili kelimeyi vurgulayan bir kullanım özelliği göstermeyebilir. Bu durumlarda imalenin vezin gereği yapıldığı ve bir aruz kusuru olduğu söylenebilir. Bir beyitte çok fazla imale yapmak ahengi büyük ölçüde bozar. Zira burada birçok kelimenin doğal yapısı bozulmakta, ses yapısı değişmekte, doğal vurgunun dışında vurgular ortaya çıkmaktadır. İmalelerin art arda gelen kelimelerde olması veya aynı kelimedede birbirini izleyen hecelerde yer alması, aynı tefîlede bulunması, kelime kökünde veya ekte görülmesi gibi hususlar vezin gereği yapılan ve ahenksizliğe neden olan imalelerin kusur derecesini tayinde bir ölçüt olarak kabul edilebilir. Fuzûlî'de bu şekilde ahenksizlik örneği diyebileceğimiz imaleler vardır. Fuzûlî, gazellerinde bir beyitte en fazla 8 imale yapmıştır. Şairin 8 imale yaptığı 5 beyit, 7 imale yaptığı 9 beyit vardır. Bâkî ise gazellerinde bir beyitte en fazla 9 imale yapmıştır. Şairin 9 imale yaptığı 2, 8 imale yaptığı 21, 7 imale yaptığı 25 beyit vardır. Bir beyitte bu kadar fazla sayıda imale yapmanın ahenk ve anlamla açıklanması zordur. Bu beyitler imalelerin ahengi bozduğu örneklerdir. Bu yönden bakıldığında Fuzûlî'nin Bâkî'ye göre daha az sayıda ahenksiz imaleler yaptığı söylenebilir.

⁶⁰ Benzer kullanıma Bâkî'de de rastlanmaktadır. Bâkî aşağıdaki beyitte “döne döne” ikilemesini böyle kullanmıştır.

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

Döne döne tolanur idüm küyını anun

Çarha girüp felek dahı tokuz tolanmadın Bâkî G. 397/4

⁶¹ Bk. Erdem 2008b: 523.

İmaleler sadece fazlaca kullanıldığı örneklerde ahenksizliğe sebep olmaz. Bazen az da kullanılsa ahenksizliğe sebep olabilir. Bu tarz imalelerde iki yapı belirgin olarak görülmektedir: Şair, aynı kelimedeki birbirini izleyen hecelerde imale yapmaktadır. Bu heceler, aynı tefîlede yer almaktadır. İkincisi aynı tefîledeki iki farklı kelimenin kök veya eklerinde imale yapmaktır. Her iki şair arasında bu yönden yapılacak bir karşılaştırmada Fuzûlî'nin daha başarılı olduğu görülmektedir. Şöyle ki şairlerin aynı anda, aynı beyitte her iki hecesinde birden imale yaptığı kelimeler vardır. Fuzûlî "ise (1), nice (1), ile (23)" kelimelerinde toplam 25 defa bu tarz imale yapmıştır. Bâkî de Fuzûlî gibi "ise (3), nice (2), ile (16)" kelimelerinin her iki hecesinde birden aynı anda imale yapmıştır. Ancak Bâkî bu kelimelere ek olarak "acı (1), ana (1), ara (1), yazı (1), yine (1), salın- (1), ayak (2), dahı (4), gibi (10), iki (11)" kelimelerinin de her iki hecesinde birden aynı anda imale yapmıştır. Bu noktada Bâkî'nin ahenksizliğe düştüğü örnekler daha fazladır.

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde üç imaleyi arka arkaya yapmıştır. Bu imalelerden ikisi aynı tefîlede iken diğeri bir sonraki tefîlede. Bu kadar kısa aralıklarla imale yapmak üstelik bu imalelerin ikisini bir kelimedeki yapmak ancak vezin zaruretiyle açıklanabilir ve imalelerin ahenksizliğe neden olduğu söylenebilir.

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
İncidür nâ/lem seni **n'o/la** eğer bir / tığ ile
Çeşm-i cellâdun **ide** ihsân **bana** minnet sana Fuzûlî G. 12/6

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte ikişer defa aynı tefîlede imale yapmıştır. Şair, "anı" kelimesinin her iki hecesinde ve "âteş" kelimesine getirdiği iki ekte imale yapmıştır. Bu örnekte imalelerin arka arkaya aynı tefîlede yapılması ahenksizliğe sebep olmuştur.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Yanan ışk â/teşine â/teş-i düzah/dan eymindür
Ne kim bir kez / yanar yandır/mak **anı** gay/r-i mümkindür Fuzûlî G. 108/1

Fuzûlî'nin aynı tefîlede bir kelimenin iki hecesinde birden imale yaptığı kullanıma bazı örnek beyitler şunlardır:

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Ehl-i terkün **kuliyuz** oldur bize cândan azîz
Yûsuf **ise** / hod-fürûş **anunla** yok bâzârumuz Fuzûlî G. 112/5

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
Ol ham-**ı** ebrûya kılsam secde her sâ'at n'ola
Kible **ile** / ol ham-**ı** ebrû berâberdür bana Fuzûlî G. 13/2

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Cefâ **vü** cevri çok dil-berlerün mihr **ü** vefâsı az
Fuzûlî çek / **elini** n'it/mek **olur** bi-vefâlardur Fuzûlî G. 92/5

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Gelen nâveklerün bir bir yakup koymaz bulam zevkin
Beni hasret / **odına** yan/duran süz-**ı** derûnumdur Fuzûlî G. 99/4

Bâkî'de aynı tefîlede her iki hecesinde birden imale yapılan kelimelerin yanı sıra aynı tefîlede arka arkaya üç hecede birden imale yapılan örnekler de vardır. Bu şekildeki imalelerde şair bazen aynı kelimenin hem kökünde hem de bu kelimeye getirdiği eklerde bazen de iki farklı kelimedeki birbirini takip eden hecelerde imaleler yapmıştır. Aşağıdaki beyitler Bâkî'nin bu şekilde yaptığı imalelere örnektir. Bu şekildeki bir kullanım Fuzûlî'nin gazellerinde görülmemektedir.

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Cemâlün mushafını dil-berâ gördükçe **bu** Bâkî
Okur ve'-**Şems yüzüne** / kaşuna sū/re-**i** Nûnı Bâkî G. 538/5

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _)
Kadehden gayrı bir la'lün öper yok
Kemerden gay/rı **bilüni** / kucar yok Bâkî G. 246/1

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Ne bilsünler / **karanuda** / anun göz kıpduğın iller
Gice hâl-**i** ruhunla bahs için gelmiş meğer kevkeb Bâkî G. 17/3

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Ruhun bâğın rakîb-**i dîv**-siret seyr ider her gün
Yüzüni gö/remez yıllarca ammâ bunda âdem var Bâkî G. 63/4

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)
Bilürsin yüz sürerler âsitân-**ı** Ka'beye ben de
İşigüne / yüzüm sürsem n'ola **a** Ka'bem **a** kiblem Bâkî G. 333/6

SONUÇ

Fuzûlî'nin imaleyi nasıl, ne oranda, nerede yaptığını ele alan ve şairin imale kullanımının Bâkî'yle mukayese edildiği bu çalışmada her iki şairin imale zevki ve tasarrufları konusunda şairlerin aruz üsluplarını da ihtiva eden önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Her şeyden önce iki şair arasında belli noktalardaki anlamlı benzerliğin varlığı dikkat çekicidir. Fuzûlî, 306 gazelinde toplamda 4918 defa imale yapmıştır. Şair, en fazla imaleyi izafet kesrelerinde; kelime düzeyinde ise kelimelerin ikinci hecesinde yapmıştır. Şairin imale yaptığı yerlere göre oluşan sıralamanın Bâkî ile aynı olduğu görülmüştür. Ayrıca her iki şair arasında bu sıralamada oransal (yüzde) olarak belirgin ve karakteristik bir farkın olmadığı anlaşılmıştır. Aynı benzerlik ve yakınlık imalelerin beyitlere göre dağılımında da mevcuttur. Fuzûlî'nin en fazla 2, daha sonra ise 1 imaleye yer verdiği beyitlerin sayısı fazladır. Bu sıralama baştan sona Bâkî'de de aynıdır. Hatta burada da iki şair arasında oransal olarak anlamlı ve belirgin bir farklılık yoktur. Her iki şairin Türkçe eklerde yaptıkları imalelerde de benzerlikler, farklılıklardan daha fazladır. Bu kadar benzerliğe rağmen her iki şair arasında bilhassa az sayıdaki yabancı kelimelerde ve Türkçe kelimelerin kök ve gövdelerinde yaptıkları imalelerde farklılıklar ve karakteristik kullanımlar görülmektedir. Fuzûlî, Bâkî gibi az sayıdaki yabancı kelime, az sayıda imale yapmıştır. Ancak Bâkî'den farklı olarak çoğunlukla ikileme şeklinde kullandığı yabancı kelimelerde imale yaparak ondan ayrılmıştır.

Fuzûlî'nin Bâkî'den ayrıldığı ikinci nokta, Türkçe imale zevkinde görülmektedir. Fuzûlî, özellikle Türkçe kelimelerden “ben, sen” zamirlerine getirdiği yönelme ve belirtme hâli eklerinde Bâkî'den farklı olarak çok fazla sayıda imale yapmış ve bu imaleleri ahenkli bir şekilde kullanarak beytin ses ve anlam dünyasına katkı sağlamıştır. Türkçe kelimelerde yapılan ve ahenkli olarak değerlendirilen imaleler konusunda her iki şairin ortak zevk anlayışının (yahut geleneginin) yansımaları görülmüştür. Bu doğrultuda Fuzûlî'nin Bâkî gibi olumsuzluk ekinde, işaret bildiren kelimelerde ve aynı görevdeki eklerde yaptığı imaleler ile ahengi sağladığı kullanımlar görülmektedir. Ancak bunlar Bâkî'deki kadar fazla sayıda ve işlevsel değildir. Bâkî'nin özellikle Türkçe kelimelerle kurulmuş ikilemelerde ve fiillerde (özellikle art arda

sıraladığı fiillerde) yaptığı imaleler şairin zevkini ve tasarrufunu yansıtırken Fuzûlî'nin zamirlere getirdiği eklerde yaptığı imaleler imale zevkini göstermektedir.

Fuzûlî'nin yaptığı tüm imaleleri ahenk ve anlamla açıklamak zordur. Şairin vezin gereği yaptığı imalelerin yanı sıra ahenksiz imaleleri de vardır. Ancak ahenksiz imalelerde Fuzûlî'nin çok fazla sayıda imale yaparak ahengi bozduğu beyitler Bâkî'ye oranla daha azdır. Ayrıca Fuzûlî'nin, Bâkî gibi arka arkaya üç hecede imale yaparak ahenksizliğe neden olduğu örnekler de yoktur.

Fuzûlî, imaleyi sadece vezin gereği yapmamıştır. Ayrıca şairin yaptığı her imale de ahenksiz değildir. Fuzûlî, imaleleri ahenkli bir şekilde kullanırken imaleye belirgin kılma, pekiştirme, vurgulama, abartma, duygulara eşlik etme, seslenme gibi çeşitli görevler yüklemiştir; imaleyi ses-ahenk-anlam bütünlüğü içinde kullanmaya çalışmıştır. Şairin imale yaptığı kelimelerin bazılarının araştırmacılar tarafından uzun ünlülü kabul edilen Türkçe kelimeler içinde yer alıyor olması da şairin imale yaklaşımında Türkçe uzun ünlülerin, vurgu ve tonlamanın belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Fuzûlî'nin Bâkî ile benzerlik ve anlamlı yakınlıklar gösteren imale kullanımları geleneğin müşterek imale zevkinin yansıması olarak kabul edilebileceği gibi iki büyük şairin müşterek imale zevki olarak da görülebilir. Fuzûlî'nin Bâkî'den ayrıldığı noktalar ise şairin imale zevkinin ve tasarrufunun daha belirgin olduğu, edebî şahsiyetinin yansıdığı kullanımlar olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İ. Hakkı (2008). "Osmanlı Şairlerinin 'Aruz Tasarrufları' ve Araştırmacıların Gereksiz Müdahaleleri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6, s. 59-74.
- AKYÜZ, Kenan vd. (2000). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- BANARLI, Nihâd Sâmî (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C. 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BAŞDAŞ, Cahit (2007). "Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, s. 89-101.
- BRENDEMOEN, Bernt (1996). "Osmanlı ve Çağatay Şiirinde İmale ve Aslı Uzun Ünlüler". *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara: TDK Yay., s. 435-456.
- CÂFER, Ekrem (2012). *Fuzûlî Şiirinin Vezni*. Akt. Günay Kâzım Çatalkaya, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 9, s. 167-194.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (2001). *Bâkî ve Divânından Örnekler*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- DİLÇİN, Cem (2010). *Fuzûlî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2008a). "Birincil Ünlü Uzunlukları ve İmale". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6, s. 251-276.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2008b). "Anadolu Ağzlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/3, s. 502-562.
- FİLİZOK, Rıza (1993). "Yunus Emre'nin Şiirlerinde Hareket İmajları". *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şükrü Elçin'e Armağan*, C. XXIX, S. 1-2, s. 119-125.
- GÜLSEVİN, Gürer (2009). "Eski Anadolu Türkçesi Ağzlarında Uzun Ünlüler Üzerine". *Dil Araştırmaları*, S. 5, s. 39-56.
- GÜLTAŞ, Saadet (1978). *Ses ve Âhenk Unsurları I*. İstanbul: Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Koruma Derneği Yay.
- İLAYDIN, Hikmet (1997). *Türk Edebiyatında Nazım*. 6. bs., Ankara: Akçağ Yay.
- İPEKTEN, Halûk (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yay.
- İPEKTEN, Halûk (2010). *Bâkî Hayatı-Sanatı-Eserleri*. 7. bs., Ankara: Akçağ Yay.

- KAPLAN, Hasan (2011). "Bazı Türkçe Kelimelerde Mede Dair Düşünceler". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, s. 633-647.
- KAPLAN, Hasan (2017). *Bâkî'nin Ses Dünyası*. İstanbul: DBY Yay.
- KAPLAN, Mahmut (2013). *Şiirin Sultanı Bâkî*. İstanbul: Etkileşim Yay.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (2001). *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- KILIÇ, Atabey (2007). "Sultan Veled'in Türkçe Şiirlerinde Aruz Kullanımı". *Klasik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Turkish Studies Publication Series-III, Ankara, s. 442-453.
- KIRKILIÇ, Ahmet ve Abdülhak Halim Ulaş (2009). "Aruz Bilgisi, Eğitim ve Estetik". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, S. 39, s. 335-364.
- KÖKSAL, Fatih (2009). "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 63-86.
- KUDRET, Cevdet (2003). *Bâkî*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK Yay.
- KÜÇÜK, Sabahattin (2002). *Bâkî ve Dîvânından Seçmeler*. 2. bs., Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1932). *Edebiyat Tarihi Dersleri*. İstanbul.
- LEVEND, Agâh Sırrı (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. 2. bs., İstanbul: Dergâh Yay.
- MAZIOĞLU, Hasibe (2014). *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*. Ankara: TDK Yay.
- MERMER, Ahmet (1997). "Fuzûlî'de Ben ve Ötesi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 163-180.
- MUALLİM NACİ (2017). *İstılâhât-ı Edebiyye*. Haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara: TDK Yay.
- NURMUHAMMEDOV, A. (2007). "Kaşgarlı Mahmut'un Divanı'nda Asli Uzun Ünlülerin Gösterilişi". *Akt. Yakup Sarıkaya, İlmî Araştırmalar*, S. 24, s. 117-128.
- OKAY, Orhan (2007). "Türk Aruzunun Uygulanmasında Gelişen Usüller". *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan*, Ed. Ayşenur Külahlıoğlu İslam-Süer Eker, s. 457-462.
- OLGUN, Tahir (1994). *Edebiyat Lügati*. Haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- PALA, İskender (2000). "İmale ile Med Arasında Bir Hata". *İlmî Araştırmalar*, S. 10, s. 107-112.
- PARLATIR, İsmail (2012). *Fuzulî Türkçe Divan*. Ankara: Akçağ Yay.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2009). "Klâsik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirinde Ahenk Ögeleri". *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXVII, s. 105-136.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2010). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. 3. bs., İstanbul: Gökkuşbuca Yay.
- SEVÜK, İ. Habib (1942). *Edebiyat Bilgileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ŞAFAK, Yakup (2003). *Aruz Terimleri*. Konya: Saye Yay.
- ŞANLI, İsmet ve Serdar Karaoğlu (2013). "Ahmet Paşa'nın Gazellerinde Ahenk". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13, s. 385-410.
- ŞENTÜRK, A. Atilla ve Ahmet Kartal (2009). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. 3. bs., İstanbul: Dergâh Yay.
- TEKİN, Talat (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yay.
- YAĞCIOĞLU (AYDIN), Songül (2009). *Fuzulî ve Bâkî Divanlarının Karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.